

F.c.

2842

Közlemények a Szegedi Ferencz József Tudományegyetem
Pedagógiai-Lélektani Intézetéből.

23. sz.

Tipustan és nevelés

IRTA:
SZEGEDI JANKA
I. B. M. V.

1 9 3 8

ABLAKA GYÖRGY KÖNYVNYOMDAJA SZEGED, KÁLVARIA UCCA 14.

Közlemények a Szegedi Ferencz József Tudományegyetem
Pedagógiai-Lélektani Intézetéből.

23. sz.

Tipustan és nevelés

IRTA:
SZEGEDI JANKA
I. B. M. V.

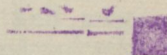
Fc 2842

551 / 538.

9

1983

1 9 3 8

ABLAKA GYÖRGY KÖNYVNYOMDAJA SZEGED, KALVÁRIA UCCA 14.

A M. Kir. „Ferencz József-Tudományegyetem Bölcsészeti-
Nyelv- és Történettudományi Karához benyújtott doktori
értekezés.

Bíráló: *Dr. Várkonyi Hildebrand* egy. ny. r. tanár.

Társbíráló: *Dr. Mester János* egy. ny. r. tanár.

I. FEJEZET.

Alapfogalmak.

Jelen dolgozat célja az egyes személyiségi típusrendszereket és ezek alapján a tipológia pedagógiai alkalmazásának lehetőségét és területét vizsgálni. E cél elérése érdekében az egyes tipológia-rendszerek részletesebb tárgyalása előtt szükségesnek látszik néhány alapvető fontosságú fogalomnak a mai pszichológiai irányoknak megfelelő tisztázása. E fogalmak a következők: *személyiség*, *karakterológia*, *tipológia*, — amely sorrend egyúttal az emberi megismerés fogalmi körének mintegy kiszélesülését is kifejezésre juttatja.

a) *A személyiség fogalmának elemzése.*

Személyiségen a pszichológia nem erkölcsi fogalmat ért, hanem az egyén összes pszichikai mozzanatainak teljességét, középpontos és strukturáltan összefüggő egészét. Boda szerint, mint legtágabb és legátfogóbb pszichés egység és szerkezet, amely magában foglalja az egyén lelki életének összes egymástól kielégítően elkülöníthető jegyeit.

A pszichológiai értelemben vett személyiség jelenti a belső teljességet, a központosságot és az összességnek strukturáltan összefüggő egészét, melyben réteges elhelyezkedések találhatók. Van vertikális és horizontális elhelyezkedés. A legmélyebben helyezkednek el a legősibb, legprimitívebb érzetek az ösztönök, a felszínen pedig a frissen szerzett benyomások. A kétféle rétegződés központjában találjuk az „én“-t. A személyiség egészében fontos részszerkezeteket kell megkülönböztetnünk, melyek között legfontosabbak a *vérmérséklet* és a *jellem*. E két résztényezőnek saját törvényei vannak s így egyik sem azonosítható a másikkal, még kevésbé magával a teljes személyiséggel.

A *temperamentum*, vagy *vérmérséklet* az ember lényegstruktúrájának egyik legfontosabb része, egyik legjelentősebb faktora személyiségünk alaptermészetének. Nem azonos a jellemmel, de megadja az alapszínét.

A „temperamentum a lelki bensőségeknek oly külső meg-

nyilatkozásformája, amely főleg a) dinamikus-energetikai, b) mozgásos és c) hangulati jellegzetességeket jelöl" (9:101).¹

A temperamentum legfőbb sajátságai tehát az intenzitás, amely a lelki dinamizmust és energiát jelöli és amely vagy energikus, vagy energiátlan jellegzetességű lehet. — A tempó és ritmus mozgásos jellegzetesség. Általános sajátságai: gyorsaság, elevenség, egyenletesség, változékonyság, ugrásosság, szakadozottság. Speciális sajátságai: félszegség, merevség, élesség, szegletesség, lágyság, gátoltság, stb. A hangulati sajátság emelkedett és süllyedt lehet.

A temperamentum az egyéni bensőségeknek csak megnyilatkozásformája. A temperamentumban az egységesítő tényező az egyénben fellelhető temperamentum-tényezők sajátosságai és ezeknek egymásközi viszonyai, valamint a konstitúciós, struktúrális viszonylataik. A temperamentum, mint ilyen, tehát az embert nem az egész életén át jellemző állandó sajátossága, hanem külső és belső tényezők hatására sokkal inkább változik, mint a jellem, vagy az össz-személyiség.

A *jellem* bensőbb és szigorúbb egységet jelöl s a személyiséghez közelebb állván, erősebben is determinált a személyiség sajátosságai által, ezért bonyolultabb, mint a temperamentum fogalma, s egyben kevésbé is változó annál.

Boda meghatározása szerint a jellem: „a benső érületi-akarati reakciónak (feldolgozás- és cselekvés-) formája" (9:103). Ez a definíció a jellemet, mint egységes életvezetést fogja fel, vagyis olyannak, amely lehető állandó formában nyilatkozik meg az érületi és akarati reakcióknak megfelelően.

A jellem szerkezetében alapokat különböztet meg. Ezek:

1. Energetikai tényező.
2. Benső ható és irányító tényezők jellegzetességei és egymáshoz való viszonyai.
3. Formális reakció-alapok:
  - a) fogékonyság,
  - b) megtartás és feldolgozás,
  - c) leereagálás.
4. Beállítódás:
  - A. egoista, vagy altruisztikus célokra,
  - B. a) tette,
  - b) autista közönyre,
  - c) értelmi leszámolásra.

A személyiség majdnem mindegyik sajátossága determinálja a jellemet, de vannak a személyiségnek olyan sajátos-

¹ Idézeteink az „Ircdalom“ sorszámaiban jelzett műveket és azok oldal-számait jelzik.

ságai is, amelyek nem karaktervonások. Ilyen pl. a lelki képességek egész köre, de főként az értelmi és motorikus jellegzetességek, az érdeklődések és érdekek köre, az érzelmi élet speciális irányulásai.

A jellemben mintegy két részt különböztethetünk meg, mégpedig annak *tartalmi és alaki részét*. Legközelebb áll a jellem tartalmához a vérmérséklet, bár mint említettük, vele nem azonosítható. A *jellem* középponti anyagát törekvés-irányulásokban (tendenciákban) láthatjuk. A *tendencia*: oly lelki berendezettség, amely meghatározott ingerre, meghatározott választ adni készíti a szervezetet, vagy a személyiséget. Egyes pszichológusok: így *Hüberlin*, *Baumgarten* és *Pfänder* más és más alapirányulásokat lelnek fel az emberi személyiségben, azonban ezek mind egy élettani alap irányulásában, az önértékesítésben és ennek két ágában: az alkalmazásban és alkalmazkodásban rejlenek. Ezenkívül más, így a nevelés egyes tendenciái is beletartoznak a jellem tartalmi részébe, akár eredeti, akár szerzett, akár elsődleges, akár másodlagos legyen is az.

Az érzületek és törekvések mellett nagy jelentőségű a jellemben az *akarat és annak motívumai*, melyek a jellem központi erőtényezői. A motívumok, mint indítékok, határozózákat meg döntően a cselekedetet, úgy, hogy elmondhatjuk, hogy mindenki körülbelül olyan jellem, mint amilyenek az akaratindítékai. Ezek a személyiségnek mindenféle rétegéből és köréből eredhetnek. Így értelmi, érzelmi, ösztönös, impulzus-rétegekből, stb.

A jellem *alaki* mozzanatai: az életünkben iránytszabó *lelki energia*, mint lelki alaptőke. *P. Janet* lélektani rendszerét épen erre a fogalompárra: a lelki erőre és gyengeségre alapítja. Ugyanis a lelki energia személyiségünk egészét általában, s annak egyes részeit, mint pl. az akarat, különösen is befolyásolja.

A jellem második formai sajátossága: *stílusbeli egysége*. Ugyanis a stílusban összefoglaló, áttekinthetőséget nyújtó, egységesítő erő van. Ezt a jellem számára a következetesség biztosítja, ezért a jellem mindig egyúttal az egész benyomását kelti a szemlélőben.

A harmadik alaki forma: *centralizáltság*. Van olyan jellem, amelyben értelmi, vagy akarat tényezők játszákat az uralkodó szerepet, de előfordul olyan is, melyben az érzelmekből, impulzusokból, az ösztönökből indul ki a vezető erő.

A jellem alaki tényezőinek koronája: az *összhang és egyensúly* formai sajátossága. Neveléslélektani szempontból fontos mind a teljesen harmónikus jellem szemlélete, mind a diszharmóniás jellem elemzése. Harmónikus, kiegyensúlyozott az a jellem, amelyben az alaki és tartalmi tényezők

„nyugalmi“ állapotban vannak, — bár ez utóbbi fogalom csak viszonylagos állapotot jelent, mert az egyén egész élete állandó egyensúlybomlás és egyensúly-visszaállítás. A visszatérő pont a következtetés és harmónikus jellem találkozási pontja. Jó példáját mutatja a kiegyensúlyozottnak: az egészséges, jól gondozott gyermek, vagy egyes kimagasló egyének: szent Teréz, Assisi szent Ferenc is. Viszont az ifjúkor az (ideiglenesen) egyensúlyát veszített és háborgó jellemnek korszaka, mely azonban nemcsak erre az időszakra korlátozódik. A felnőtt egyénben is lehetnek lelki háborgások, ezeknek azonban nem a fejlődésben van az okuk, hanem valamely élmény sajátos hatásában. A neveléslélektan segítségünkre van ezen ifjúkori egyensúlyvesztések helyreállításában azáltal, hogy figyeli a lelki bonyodalmakat, azok megoldására különböző eszközöket ajánl, mert a vihar után újra ki kell bontakoznia a lelki összhangnak.

A jellem, mint egységes fogalom, magában foglalja a *jellemvonások* összességét. Az emberek általában szétszedik egymást jellemvonásokra, midőn egymásról beszélnek, gondolkodnak. A jellemvonás konkrétan kikristályosodott képlet. Mint irányító erő szerepel, mert irányítója a belső rugóknak.

Klages szerint az ember leglényegesebb tulajdonsága a kettősség, polaritás, mely szerint van:

1. életjellem bioszkarakter, ez a tehetségek és ösztönök összessége, melyekkel bír s ezt biológiailag leírhatjuk anélkül, hogy az „én“-ről tudomást vennénk;

2. vannak oly jellemvonások, melyek a szellem birodalmához, a „logos“-hoz tartoznak. Itt lép előtérbe a törvények szerinti, tudatos rendezés, az akarat céljai szerinti cselekvés, melyet az érdekek határoznak meg. A jellemismeretben a személyiség e kétarcúságát kell felismerni (L. Prinzhorn: *Persönlichkeitspsychologie*. 1932. 95—97). A felsorolt tényezők között, ha bármelyik is állandó a viselkedésben, akkor jellemvonás. Habár a jellemvonásokat nem szabad összekeverni a *külső viselkedéssel*. Ugyanis a jellemvonás ugyanaz maradhat, míg a személy viselkedése esetről-esetre megváltozhat, a szigorúság, türelem, tárgyilagosság eseteiben. Projekciót (visszavetítést) azonban készíthetünk a belsőre vonatkozólag. Ez legtöbb esetben sikerülhet, de sok igazságtalan ítélkezés alapja is lehet.

A jellemvonásokat a külső viselkedésből ismerhetjük meg (testalkat, arcjáték, taglejtés, járás, írás, eszközhasználat, munkakör, hivatás, környezet megválasztásából, az alkotott művekből és a beszédből), de csak akkor szerepelhet jellemvonásként, ha mint állandó, külső megnyilvánulásjelleg mutatkozik.

Mi a viselkedés? Az emberi *személyiség legkülsőbb bur-*

ka, cselekvések sorozata, melyek valamilyen szempontból közös nevezőre hozhatók. Így pl. a *szeretetreméltóságnak*, mint külső viselkedésnek belső, lelki rúgói lehetnek: tetszeni vágyás, velünkszületett szociális érzés, saját gyöngéink elrejtése, hibák eltitkolása, stb. Vagy például a *türelem*, mint viselkedés, a következő lelki rúgókból táplálkozhatnak: önlegyőzés, jólelkűség, optimista bizakodás, lelki gyöngeség, lehangoltság, számító érdek, dac, makacsság, stb.

Gyakorlatilag a nevelő mindig jellemvonásokkal és viselkedésekkel áll szemben. Így a jellemnevelés nem más, mint egyes jellemvonások nevelése. Ez pedig csak akkor lehetséges, ha elfogadjuk, hogy a jellemvonások egyenkint és együttesen nem merevek és változhatatlanok, hanem megváltoztathatók. A jellem az egyéni életfejlődés végéig állandó alakulásban van, úgy, hogy beszélhetünk szerzett jellemről is, a velünk született jellemmel együttesen.

b) A karakterológia.

A karakterológia a modern lélektannak terméke. Mint tudomány, csak néhány évtizede elfogadott. A karakterológia, a differenciális pszichológia egyik ágából fejlődik ki. De résztvett a karakterológia kifejlesztésében az orvosi, biológiai és az általános lélektani tudománynak minden iránya és ágazata, pl. az ú. n. szellemtudományi („megértő”) lélektan is. A differenciális pszichológiát *W. Stern* alapította meg 1911-ben. Ez az általános pszichológiával szemben a különbségek pszichológiája és azt kérdezi: melyek a közös lelkiségben, vonásokban a megkülönböztető mozzanatok? Ebből származik a típusok fogalma is. Az egyeseket lelki különbségek szerint típusokba lehet osztani. Pl. a férfi és nő érzelmi élete. Ezekről, de egyes egyénekről is lehet lelki fotógrafiát adni. (pszichogram.) Ez olyan lelki fénykép, mely a lehető legteljesebben tartalmazza az egyén lelki különbségeit. Ezzel a két fontos újítással eljutottunk oda, hogy egyéneket tudunk jellemezni; márpedig ez a modern pedagógiában szinte nélkülözhetetlen ismereti tényező. Különösen a nevelő számára a legérdekesebb probléma maga az egyén, az egy-szeri személyiség, vagy annak típusa. Mert mindegyik személyiség egy különálló, egyetlen, soha meg nem ismétlődő titokzatos világ, sok rendszeres megfigyelést nyújtó, csodálatos mikrokozmosz. Az állandó, rendszeres megfigyelés meglepetéseket tartogat számunkra. Azt tapasztalhatjuk, hogy még azok az egyének is, akik vérségi, baráti, vagy egyéb benső kapcsolat folytán legközelebb állnak hozzánk, egy-egy szavukkal, vagy cselekedetükkel, lelküknek olyan mélységeiről rántják le a leplet, amelyek sok-

szor megdöbbennek, vagy csodálattal töltenek el bennünket. Mindnyájan „láthatatlan emberek” vagyunk abban az értelemben, ahogy ezt a szállóigévé lett kifejezést Gárdonyi Géza klasszikus regényében használta és bármennyire haladunk előre az ön- és emberismeretben, egyre szövevényesebbnek tűnik fel az az ezerarcú valami, amit emberi személyiség néven emlegetünk.

A karakterológia azonban a típusok és pszichogram rajzánál tovább megy és nemcsak a lelki különbözőségeket és megegyezéseket akarja adni, hanem mélyebbre hatolva, a jelet vizsgálja.

„A karakterológia, vagy jellemtan, az a tudomány, amely a legnagyobb általánosságban vett jellemnek mivoltát, szerkezetét, fajait, fejlődését kutatja, vagyis az értékelő mozzanatoktól elvonatkoztatott emberi egyedi sajátságok egységes foglalatát nyújtja a maga egészében” (52:14. II. k.). A meghatározásból kitűnik, hogy a „jellem” szó a karakterológia, mint tudomány használatában, tágabb értelmezést nyer. Maga a karakterológia lélektani használatában egyrészt tág fogalmat jelöl, mert nemcsak emberi személyiségre vonatkoztatva beszélhetünk „jellemről”. Beszélünk pl. egy szobor karakteréről, stb. Másrészt szűk is, mert bár a jellem határozottan körülírható pszichés mineműség, azonban mégsem jelenti az egész személyiséget. Továbbá a karakterológia, mint lélektani műszó, azért is ingadozó jelentésű, mert nem lélektani szempontokat is bevesz, mint pl. szellemtudományt (Spranger), vagy etikait (a moralisták). Mégis használnunk kell e kifejezést, mert nincs más elfogadható szavunk helyette, másrészt azért, mert a fentebbi meghatározás értelmében „a legnagyobb általánosságban vett jellem” mégis többet fejez ki a közhasználatú jellem szónál.

A karakterológia tehát elsősorban a jellemmel foglalkozik, de amint a meghatározás kifejezi: a legáltalánosabb értelemben felfogott jellem mivoltával. A jellem: az akarat és érületi jellegzetességek szerkezeti egysége. A karakterológia azt kutatja, hogy e jellegzetességek részkomponensei milyen szerkezeti viszonyt mutatnak s, hogy ebben mi a fellelhető törvényszerűség. Végigvezet a különböző fajú jellegzetességek fejlődésútján, de, mint tisztaelvű tudomány, elvonatkozik minden értékelő s egyéb mozzanattól. E tudomány forrásai és segéd tudományai: az általános és differenciális lélektan, néplélektan, a gyakorlati emberismeret, a grafológia, fiziognómia, pszichoanalízis; módszere a megfigyelés és a kísérletezés.

A karakterológia fiatal tudomány. *H. Rohracher* is erre a tényállásra mutat rá, amikor az ember jellemével összefüggő problémákkal foglalkozik (40:2—14). A pszichológia

eme területét hosszú időn keresztül nem művelték oly rendszerességgel, mint ma. Nem ismerték a karakterológiai vizsgálatához szükséges előfeltételeket. Előfeltételeken értjük az alapvető lelki jelenségek ismeretét. Ezek teszik lehetővé a komplikáltabb pszichikai események, vagy folyamatok megértését is. Századunk kezdetén jöttek fokozatosan annak belátására, hogy a pszichikai folyamatok nem hasonlíthatók össze a fizikaiakkal; nem szabad elvárunk azt, hogy egy „lelki” lefolyását tisztán pszichikai elemekből lehessen felépíteni, úgy, mint a fizikai tárgyak, „elemekből” állanak. Az élő nem az alkatrészek összetétele, mint az anyag molekulái, — ez mindig az egyes részfunkciók összműködése. Ha ebből csak egy funkció is hiányzik, ezáltal az egész egység megváltozik. Más szóval, a lelki esemény, mint minden életjelenség, nem az egyes komponenseknek összetétele, hanem a „sok” egyes funkcióknak összműködő produktuma.

A karakterológia, mint külön tudományág, csak alig egy századévnnyi létezésre tekinthet vissza. Megalapítójának *Carus* nevezhető, aki 1846-ban adta ki „*Psyche*” című első ilyen irányú könyvét. A tudomány maga csak 1867-ben kapta nevét *I. Bahnsentől*, a „*Beiträge für Charakterologie*” című könyv szerzőjétől. Nálunk *Rónay Jácint* (1814—1889.), aki Rudolf trónörökös történelemtanára volt, már 1847-ben „*Jellemismeret*” c. művével, mint a karakterológia magyar úttörője, mutatkozott be a magyar tudományos irodalomban.

A francia szellem birodalmában *Malapert, Fouillée, Ribéry, Paulhan* a legkiemelkedőbb nevek a karakterológia művelésében. Ujabban a németeknél vett nagy lendület ez a tanulmány. Különböző fölfogással s különböző úton igyekeznek célhoz jutni.

W. Stern, E. Jaensch, O. Kroch, W. Peters és *W. Johannsen* az átöröklés tanulmányozásával biológiai úton akarnak az egyéniséghez közelebb férni. — *E. Kretschmer, Fr. Kraus—Tb. Bugsch* a konstitúciót veszik alapul. — *Adler* és az individuálszichológusok a célgondolat és az egyéni életterv szemmeltartásával magyarázzák a lelki jelenségeket és a jellemet. — *Adler* szerint, ugyanis minden lelki jelenség csak, mint egy egységes életterv részjelensége fogható fel.

A karakterológia a lefolyt három század folyamán nagy fejlődésén ment keresztül és gazdag irodalmat teremtett mind a négy főirányzatban. 1. Primitív formája a *tipológiai irány*, már az ókori irodalomban jelentkezett *Aristoteles* tanítványánál. *Theophrastus* görög filozófusnál Kr. e. a IV. században, aki 31 jellemrajzban ostromozta kortársainak gyarláságait. (Ilamis viselkedés, hízelgés, nyelvenség, póriasság, tolakodás, izetlenség, vén csapodárság, szemtelenség, hiúság, bizalmatlankodás, igazságkedvelés, stb.) A tipológiai iránynak

kezdetleges leíró jellege a XIX. században a lelki alkaton alapuló tipizálásnak adott ugyan helyet, pl. *Schleiermacher*-nál és a tudományágnak is nevet adó *Bahnsennél*, majd a temperamentumon alapuló tipológiának *Kretschmernél*, de az egész irány helyét lassankint a: 2. karakterológia *lélektani irányzata* foglalta el, mely szembehelyezkedve az igazi emberismeretre kellő támaszpontokat nem nyújtó „elemző” lélektan, az emberi jellemalakulatokat a struktúra — lélektan, a komplex — lélektan alapján, *Klagesnél* az alapjellem fogalmának segítségével törekedett megmagyarázni. Volt a XIX. századi romantika virágkorában, épen az úttörőként említett *Carusnál*, a karakterológiának egy 3. *romantikus irányzata* is, mely az egyéni és nemzeti jellem vizsgálata közben, minden létmegnyilvánulásban szimbólumot látott s ebből vont következtetéseket a lényegre. Mindezen irányzatok bizonyos pozitívitásra való törekvésben egyeztek egymással, szemben a karakterológiának *Diltheytől* kiinduló, *Sprangernél* teljes kifejezésre jutott irányzatával: a 4. *szellemtudományi irányzattal*. Ez az irány már a XX. század szülötte, a szellemtörténet módszereivel dolgozik s megalkotja az általános emberi szellem karakterét.

c) Típus, tipológia.

A típus *W. Stern* szerint uralkodó pszichikai, vagy pszichofizikai diszpozíció, mely bizonyos embercsoportot jellemez. *Utitz* ugyanezt a meghatározást használja, csak a „diszpozíció” szó helyett a „sajátosság” szót ajánlja. *Weszely* a „Korszerű nevelés alapelvei”-ben így határoza meg a típust: „A típus oly általános kép, melyet az egymással bizonyos vonásokban megegyező egyének közös és jellemző tulajdonságaiból alkotunk magunknak.” A típus az a forma, melyben a rokonalakok tulajdonságai a legtökéletesebb és poláris kifejezésre jutnak. A típusus tehát más, mint az általános és más, mint az egyéni. A típus e kettő között áll. Nem vonatkozik oly nagy körre, mint az egyéni. A típus fogalmának megalkotása gondolati munka eredménye, mégpedig absztrakció, vagy izolálás. Legelőször bizonyos szembetűnő vonást emelünk ki a vonások összességéből. Ilyen pl. a „törekvő ember” jellegzetessége. A törekvés nagyobb foka elkülöníti őt a többi embertől. Ez lesz a domináns, vagy tengelyvonás, mely az izolálás eredménye. A második lépés a típusalkotásnál az, hogy a karaktervonást körülvevesszük más mellékjelenségekkel, szüندromokkal. Ezt úgy nyerhetjük, hogy megnézzük, minő egyéb vonások vannak a fővonással korrelációban. Az egyén és típus között a határok elmosódtak. Ha sok ember egyazon nagyságú fotográfiáját egymásra kopírozzuk.

arctípust kapunk. Ez az eljárás adja a típikus arcot, mely elmosódott ugyan, de típikus. Elmosódott a típus, mert nem vagyunk képesek a típust tudományos exaktsággal ábrázolni. A tipológiában nem lehet exakt megállapításokat tenni. Itt többé-kevésbé szükség van egyéni, művészi belátásra.

„A tipológia a differenciális pszichológiának az a része, amely a típusok mivoltát s törvényeit vizsgálja“ (52:811. II. k.).

A tipológia azon logikai alapideterminációnak a megfelelője, amely az általánosból megismeri az egyest. Ez a tudomány típusok szerint osztályozza az egyéneket. A típus maga tulajdonképpen elvont fogalom, mely bizonyos, mégpedig változó mértékben nyilatkozik meg különböző egyénekből (típikus egyének), tisztán azonban sohasem valósulhat meg; helyesebben, egy típikus egyén sem létezik, aki azokkal és *csakis* azokkal a jegyekkel rendelkezne, mint az őt magában foglaló bármely típus, mint fogalom. *Jung* szerint a típus: „egy a fajta, vagy összeség karakterét jellemző módon viselő mintakép“ (21:686). A típus valójában azonban a valóságnak csak határfogalma. A létező, többé-kevésbé típikus egyéneknek a típushoz, mint fogalomhoz való viszonyát szemlélteti *Jaensch* a következő képpel: (23:2—41) a két ellentétes típus egy vonalszakasz két végpontját alkotja s a valóságos individuumok a két határpont közé eső vonalrész valamely szakaszára vetíthető le, de sohasem egy pontra, hanem csak mindig egy kisebb, vagy nagyobb intervallumra. Az egyéni intervallum határait lényegileg az alkat szabja meg, de ezen belül az egyén pillanatnyi elhelyezkedését az egyén mindenkor külső és belső helyzete szabja meg.

A lélektani kutatás az utóbbi időben sokféle, érdemekben és hibákban gazdag típusrendszerekkel gyarapodott. Legismertebbek egyike *Spranger* tipológiája, amely szellemtudományos módszerrel, az értékek felé forduló „én“-t véve alapul, állapítja meg alapformáit: uralmi, szociális, vallásos, esztétikai, gazdasági és hatalmi, típusok. *Spranger* típusait tartalmi jegyek jellemzik; a típuselmélet azonban szervi hibában szenved, mert az értékelméleti szempontokat összekeveri a tiszta lélektani szempontokkal s így egyik álláspont sem érvényesül rendszerében következetesen.

Orvoslélektani oldalról közeledik a problémához *Kretschmer*, kinek schizotim és ciklotim típusai „temperamentum típusok“, — a szerző elnevezése szerint. *Kretschmer* tipológiája már formai s a hovatartozás inkább az egyén sajátos benső jegyei alapján dől el, nem pedig a külvilág szolgáltatott tárgyi tartalmak alapján. Ugyancsak formai jegyek alapján, de átfogóbban, az egész személyiséget érintő jegyek alapján történik az osztályozás *C. G. Jung* és *Jaensch* rend-

szereiben. *C. G. Jungnál*, aki szerint tipikus csak valamely állandósult beállítódás lehet, a lelki energia hováfordulása alkotja az osztályozás alapját. A két főcsoportot az introvertáltak és az extravertáltak alkotják. Az introvertált, befeléforduló típus a külvilággal negatív viszonyban van, míg az extravertált, kifeléforduló típus érdeklődése pozitíve a külső világra irányul. Ennél a felosztásnál a lelki energia felhasználásának az iránya a döntő, tehát formai jelenség. Ugyanilyen formai alapú osztályozással találkozunk *Jaenschnél*, hol az emberi funkciók viselkedési rendje (24:2), egymáshoz való viszonya, szerkezete, szolgáltatja a szempontot. Az integrált típust jellemzi, hogy funkcióik egymást átszöve, egymásra hatnak, mindig egységet alkotnak. A dezintegrált típus funkciói ezzel szemben viszonylagosan szeparáltak, világképe szakadozottságot mutat. Az itt alapul szolgáló formai jegy, funkcionális alapszerkezet, egyénben alkati gyökerű is.

A XIX. és a XX. sz. gyakorlati követelménye hívta életre ezeket a típusrendszereket, hogy megkönnyítse a tudományos emberismeretet. Ugyanis az élet számtalan körülménye kívánja meg azt, hogy embertársainkról gyorsan, nagy vonásokban, de mégis tudományos megalapozottsággal tudjunk tájékozódni. A tipológia tehát a differenciális pszichológiából kiindulva, a fentebbi úton haladva, külön tudománnyá fejlődött, amelynek elveiről és követelményeiről alább, *Boda* típustanában fogunk részletesebben szólni, aki külföldi viszonylatban is elsőnek állította fel a tisztaelvű személyiségkutatás szembeállításával, a tipológia elméleti és gyakorlati követelményeit.

II. FEJEZET.

Típusrendszerek.

Kretschmer.

A jellem kutatásának, amelyből a karakterológia tudománya kifejlődött, egyik legmodernebb útja az, amely az ember testi alkatából, konstitúciójából következtet megfelelő jellemdiszpozíciókra. Ez az eljárás látszólag nem is új, mert hiszen amióta emberek élnek a földön, mindig hitték azt, hogy az ember testi külsője, arca és alakja elárul valamit belső lényegéből, jellemének természetéből.

A képzőművészet, szobrászat és képírás ősidők óta a testalkat és jellem szoros összefüggésének hitéből kiindulva, igyekezett az emberi testen keresztül a jellemet ábrázolni. A testalkat és jellemdiszpozíciók élettani összefüggését mindenkor észrevették az emberek és öntudatosan fel is használták a művészet céljára. Sőt idővel külön tudomány is keletkezett, a fiziognómia, amely főképp az ember arcvonásainak elemzéséből vont le következtetéseket a lelki tulajdonságokra, s az így szerzett ismereteket bizonyos rendszerbe igyekezett foglalni.

A jellemtudomány elmélete, mely a testalkat és jellem viszonyának magyarázatában különösen kiemelkedik, egy modern psihiater: *Ernst Kretschmer*-től származik, aki a testalkat és jellem élettani összefüggéseit kutató tudománynak szerezte meg az általánosabb elismerést és tekintélyt. 1921-ben jelent meg *Kretschmernek* első úttörő könyve: „*Körperbau und Charakter*” címen.

Hogyan van az, hogy éppen *Kretschmer*, egy elmeorvos jutott a testalkat és jellem-diszpozíciók biológiai összefüggése tekintetében olyan meglepő megállapításokra? E probléma megfejtésének kulcsa abban a magyarázatban rejlik, mely rávilágít *Kraepelin* felfedezésére, aki az elmebetegeket két nagy csoportra osztja s így a lelki megbetegedések 2 főformáját különbözteti meg. *Kretschmer* azt hangoztatja, hogy a beteg és egészséges lélek közötti összehasonlításban nem találunk valami idegenszerűséget, mert hiszen a betegség csak eltorzulása és akadály a ugyanazon

funkcióknak, amelyek az egészséges lelki életet jellemzik. Ha egy általános emberi lelki tulajdonság a többi szimptomákkal ellentétben nagyobb energiával lép fel, mintegy uralkodóvá lesz a többi lelki felett, úgy készen áll egy lelki megbetegedés, az elmekortan értelmezésében. — A lelkileg egészséges ember, az életnyújtotta nehézségekből származó lehangoltságot — ellentétben a betegséggel —, gyorsan és hátrányos következmények nélkül, lereagálja. *Kretschmer* tehát *Kraepelin* alapján, a lelki megbetegedések két nagy csoportját különbözteti meg, és pedig:

1. mániás-depressziók és a
2. dementia praecox.

Ez utóbbi *Bleuler* svájci pszichológus nyomán a „Schizofrénia“ néven ismeretes. A mániás depresszió csoport magába foglalja a lelki betegségek háromféle képét:

- a) mánikusságot
- b) melankoliát és a
- c) cirkuláris psychosent.

a) A mániásat jellemzi: az emelkedett öntudat, haragos ingerlékenység, vagy a féktelen jókedv és pajkos hangulat, mely az abnormális foglalkozásban és állandó fecsegésben mutatkozik. A képzetek szabálytalan zuhataga (*Ideenflucht*) a beteget egyik gondolatáról a másikra űzi s megakadályozza egy gondolatnak a következetes végigvezetését. A mániás állandóan beszél, ebbe másokat is belevon, azonban az övé az uralkodó hang. Eszmefuttatásában gyakran jelentkeznek hallucinációk s fogalmak, túlértékelése. A beteg magát technikai zseninek képzei, saját feltalálásával az emberiséget boldoggá akarja tenni és a társadalmi berendezkedést alapján megváltoztatni. Magától értetődőnek tartja, hogy az emberek őt követni fogják. — További jellemvonása a látszólagos kitartás és fáradhatatlanság. Sok dologba kezd, és pedig nagy energiával, abban a meggyőződésben, hogy ő eddig el nem ért eredményhez jut, — de semmit sem visz véghez. Így pazarolódik el az energiának nagy része anélkül, hogy az eredménytelenség a mániásat zavarná, mert ő maga a jövőendő eredményeiről meg van győződve. — Az ilyenek a tébolydában: nyugtalanságuk, állandó beszédjük, egy téma mellett való maradásuk, dühöngésre való hajlamukról ismerhetők fel.

b) A mániás ellentéte: a *melankólikus*. Míg az előbbi vidám, mozgékony, eltéríthető és optimista, — a melankólikus szomorú, eltéríthetetlen és a legmélyebb kétségbeesésig pesszimista. Hiedelmí világban kizárólag kellemetlen dolgokkal foglalkozik. Elhiteti magát, hogy súlyos hibákat követett el, amiért az élettől nincs mit várnia, teljesen és minden tekintetben tönkrementnek érzi magát. Ugy érzi, hogy

ő a leggonoszabb ember a világon és minden baj ebben az életben az ő hibáiból ered. Majdnem minden melankólikusnak van öngyilkossági gondolata, úgy, hogy pl. a gyógyintézetekben állandó felügyeletre szorulnak. Hallucinációjuk hátborzongató. Halálfejet, kígyókat, pokoltüzet látnak, fejnyegetődző és gyalázó szavakat hallanak. Panaszkodásra hajlamosak.

c) A harmadik a *cirkuláris* elmezavar csoportja. Ez tulajdonképpen a másik kettőt is felöleli. Így végeredményben két főcsoportot különböztet meg:

A) A *cirkuláris* zavar csoportja. E lelki betegség jellege bent van a nevében: cirkuláris kört jelent. A betegek kedélyhangulata mintegy körben forog két szélsőség: a szertelen vidámság és a melankólikus levertség állapota között.

B) *Schizofrének* csoportja. Schizofrén (schizophren) görög szó, annyit jelent, mint meghasadt lélek. E betegség néha már a serdülés korában jelentkezik.

Míg tehát a cirkuláris jellegű egyén élete az égbetörő vidámság és a halálosan szomorú levertség, harsogó verőfény és búskomor éjszaka hangulatváltozása között folyik le, —addig a schizofrén őrülnél szinte megszűnik a lelki élet zárt egysége s ez oly alakot ölthet, hogy az embernek az a benyomása, mint a schizofrén őrültben egyszerre két, vagy több lélek lakoznék és ezek a lelkek érzéketlenül és közömbösen élnek egymás mellett.

A schizofréniásnak a környező világ ingereivel szemben való magatartását vagy a túlérzékeynség, vagy pedig ennek teljes ellentéte az érzéketlen apátia jellemzi. — Ugyancsak schizofrén jellemvonás a rögeszme is, — egy gondolat, vagy eszme makacs hajszolása, miközben minden egyéb közömbössé és érdektelenné válik az illető számára. E jelzett betegségeknél a lényeg az, hogy a cirkuláris őrültség és a schizofrénia egymástól lényegesen különböző és élesen elhatárolható betegségek. *Kretschmer* megfigyelése szerint ez a kétféle kórkép, feltűnően arányosan oszlik meg bizonyos testalkattípusok között. Ugyanis a schizofréniában szenvedő elmebajosok túlnyomó része sovány, vékony, vagy atléta-termetű, míg a cirkuláris őrültek legnagyobb része a gömbölyű, kövér testalkatúak közé tartozik.

E felfedezésnek *Kretschmer* alapos vizsgálattal szilárd alapot akart adni, ezért kísérletileg elsősorban pontosan megállapította a testalkattípusokat. Klinikáján több száz betegen végzett kísérlet eredménye háromféle testalkattípus megállapítására vezetett: 1. *leptoszom*, vagy *asztenikus* típus. (Leptoszom görög szóösszetétel, annyit jelent, mint vékony, keskeny test; aszthenikus erőtlent, gyengét jelent.) 2. A má-

sodik típus az *izmos-atléta*. 3. A harmadik a *piknikus* (görög szó: tömzsit vagy kövért jelent).

Mivel egyrészt az említett három testalkat-típus az egészséges emberek között is uralkodik, másrészt — mint már említettük — a lelki betegségeket úgy tekintjük, mint egyes diszpozíciók patológikus elfajulását, érthető, hogy a normálpszichológiai állapot és egészséges testalkat — konstitúció között is meg kell lenni az élettani összefüggésnek. Mert hiszen az ember teste és lelke oly szorosan összetartozik, oly szüntelen kölcsönhatással van egymásra, hogy a testi konstitúcióból, az ember lényegstruktúrájának másik felére, a szellemi és lelki alkat természetére is lehet következtetni.

A testalkat és temperamentum között is megtalálja Kretschmer azokat a szabályos megfeleléseket, amelyeket a kétféle elmebaj és a különféle testalkatok között megállapított. Temperamentumnak azt a módot érti Kretschmer, ahogy testi és lelki valónk, a maga egységes lényegstruktúrája az élet benyomásaira reagál, ahogyan tehát egész valónk az élet ingereivel szemben érez és cselekszik.

Az emberiséget, a testalaknak a temperamentummal való kapcsolata alapján, 2 nagy temperamentumcsoportra osztja:

1. a ciklotimek és a
2. schizotimek csoportjára.

A ciklotim temperamentum patológikus elfajulása vezet a cirkuláris elmebajra, a schizotim pedig a schizofréniára. Amint a lelki megbetegedések bizonyos szabályszerűséggel oszlanak meg a különféle testalkatúak között, úgy az egészséges temperamentumok is szoros összefüggést mutatnak a testalkat — típusokkal.

A piknikus testalkatnak általában a ciklotim, a leptosom és atléta-struktúrájának pedig a schizotim temperamentum a szabályos megfelelője. (E görögös műszavak szó szerinti jelentése: *cyklos* kört, *thymos* kedélyt, lelkületet jelent.) Ciklotim tehát annyi, mint kerek, azaz harmónikus, egyensúlyozott kedélyű. Schizotim viszont hasadásos, meghasonlott kedélyt jelent. E fogalmak megfelelő értelmezése szükséges az egyes testalkattípusok megvizsgálása. A gyakorlatban ez nem olyan könnyű, mert az egyes típusok tiszta formában ritkán fordulnak elő. Az átöröklés során ugyanis számos keverékforma, átmeneti alak és kereszteződés jön létre és gyakorlott szem kell hozzá, hogy a jelenségek sokaságából az ember a lényegeset, és jellemzőt észrevegye s így a struktúra alapiellegét meghatározhassa.

Dolgozatunkban nem térünk ki tehát azokra az alakzatokra, amelyek a belső szekréció, a mirigyrendszer zavarai,

vagy más gátlások folytán jönnek létre és a temperamentumban is lényeges eltolódásokat okoznak, — hanem csak a tiszta típusokra.

A normális és egészséges testalkatnak 3 főtípusa van:

1. Leptoszom,
2. atléta,
3. piknikus,

temperamentumuk közös.

1. *A leptoszom ember testalkata nyúlánk*, magasnövéssű, sovány, testének hosszúsága a szélességéhez képest erősen dominál, a formák szegletesek. Az izomzat gyöngén fejlett, a zsírlerakódás csekély, vagy teljesen hiányzik; a csontrendszer vékony, a váll keskeny és lecsapott, a lapockák és bordák kiállanak, a mellbőség kisebb, mint a csípőbőség. A végtagok hosszúak és vékonyak, a kézfej gyöngéd és finom tagozatú. A test súlya a magasságnak megfelelő átlag alatt marad. Az arc hosszúkás, sovány, éles metszetű, az orr hosszú és vékony, éles fej frontális (homloki vagy szemben) nézetben rövid, gyakori a „szeglet-profil“, vagyis a homloktól és a gyengén fejlett, hátraeső álltól az orr hegyéhez húzott vonalak tompaszögben találkoznak egymással.

2. *Az atléta-típus*: magas, vagy közepes termet, feltűnően fejlett, plasztikus izomzat jellemzi. Testének felső része a hatalmas, széles váll-övvel, erősen domború mellkassal, a törzshöz viszonyítva túlfejlettnak látszik. A csontrendszer erős, szinte durva, a zsírpárnázat csekély, vagy majdnem egészen hiányzik. A végtagok a test magasságához képest rövidebbek, mint a leptoszomnál, a testsúly ideális arányban van a magassággal. A fej szemközt hosszú tojásdadalakú, az áll erősen fejlett, előreugró, az arcközép a homlokhoz viszonyítva hosszú, a koponya gyakran tornyosan emelkedő.

A leptoszom és atléta *temperamentuma*: schizotim. E temperamentumú ember lelki élete kettős rétegű. Olyan, mint a *tengerszem*, amelynek felülete ragyog, szikrázik, szírványszíneket tükröztet a napfényben, mélységeiből azonban váratlanul és meglepetésszerűen félelmes vad energiák törnek fel elemi erővel s ilyenkor haragosan tombol a vihar és követeli áldozatait. Olyan, mint a vulkánikus talaj, amely néha hosszú ideig nyugodt, majd egyszerre izzó láva tör fel belőle, nemes ércet és szennyes salakot vetítve ki magából. — A schizotim ember befelé él, tépelődik, zárkózott és bizalmatlan „autista“, aki elsősorban önmagának és önmagáért él és mással nem sokat törődik. Szeret egyes dolgokon bíbelődni, gondolkodni, von-

zalmat érez a természeti titkok kiderítése iránt. Szívtelennek, kedélytelennek tartják, mert nem érdeklődik embertársai gondjai, bajai iránt, pedig ez a tulajdonsága azért alacult így, mert saját dolgai annyira érdeklik, hogy nem törődhet más ügyeivel. Zárkózottságából legfeljebb akkor enged, ha szerelmes, de akkor is főleg a vonzalom lelki oldalait emeli ki az ellentétes nemmel való találkozásakor. Ha nem határozottan autista, akkor is nagyon válogatós társaságának megválasztásában, — tartozkodó és hűvös. Különösen feltűnő vonása a túlérzékenység, amely lappangó, majd kiszámíthatatlan periódusokban kirobbanó ingerlékenységében jelentkezik. Ezt a vonást a schizotimeknél *hiperesztéziának* nevezzük. Ennek homlokegyenest ellentéte: az *anesztézia*: teljes érzelmi eltompultság, közöny, amely az érzelmvilág fagyos hűvösségéig fokozódhatik. A schizotim a végletek embere, kerüli az „arany középútát.” Mintegy két lélek lakik benne, amely teljesen ellentétes egymással. Így észlelhető, hogy az ilyen lény egyszer rajongó, lángoló, máskor semmi iránt nem érdeklődik, hideg. Más esetben, egyrészt teli reménnyel és akaraterővel küzd az élet nehézségei ellen, majd hirtelen urrá lesz rajta az erőtlenség, lemondás, érzi hogy nem tudja felvenni a horcot az érvényesülés terén és inkább visszavonul. A két lélek mintegy harcol egymással s idővel vagy az egyik, vagy a másik jut túlsúlyba. A schizotimok között találunk kifinomult, a külsőre, a társadalmi szokásokra igen sokat adó s általában érzelmi körökben mozgó egyéneket, viszont ugyancsak ide sorolhatjuk a velük teljesen ellentétesen viselkedő fanatikusokat is, akik lehetőleg mindent rombadöntenek a világon, hogy elveiket győzelemre vigyék. (Ilyenek a mártírok, proféták, aszkéták) Az ide tartozó *leptoszom típus* a gondolat és a képzelet embere. Ennek a körébe tartozik a rendkívül érzékeny természetű ideálista, aki mindenét feláldozná, hogy embertársain segítsen. Avagy a vele ellentétes zsugori, aki néha cél nélkül csak gyűjt, vagyont harácsol össze s nem akarja észrevenni a körülötte lévő nyomort. Az ilyen emberekből minden kiegyenlítő, illetve összekapcsoló érzés hiányzik s ebből kifolyólag embertársaikat is vagy szeretik, vagy gyűlölik; közömbös ember számukra nem létezik. Rendszerint nem a reális világban élnek, hanem egészen különállóban, elvonultan, amelyet életük folyamán saját maguk számára faragtak. Leptoszom típusok voltak: Kazinczy Ferenc, Petőfi Sándor, Erzsébet királyné, Kant I., Savonarola, Széchenyi István.

Az *atlétatípusúak* a tett emberei. A mozgást és erőt képviselik. Eltérőleg a leptoszomoktól, nem az álmvilágban élnek, hanem a földi életet teljes valóságban fogják fel. Ere-

jük tudatában két kézzel látnak a munkának. A leptoszomokhoz hasonlóan, szintén teljesen a maguk személyére állítják be gondolatmenetüket. Kitartó, semmit tekintetbe nem vevő akarattal törekednek kitűzött céljuk felé. A lelki életet élő embereket nem értik meg. Lényük alapja: a törekvés, merészség, küzdelem s az ellenfeleknek akár kegyetlen eltiprása árán igyekeznek előbbre jutni. — Az atléta-típus a tettek embere, voluntarista, aki hűvösen számító értelmével és szívós akaraterejével nagyon gyakran a „Wille zur Macht“ megszemélyesítője.

3. *A piknikus testalkat* jellemző vonásai a következők: alacsony, vagy közepes termet, gömbölyű, kerek idomok, szembetűnően uralkodó az alakon a terjedelmes törzs, a mell- és hasbőség felülmúlja a vállbőséget. Hajlik a nagyfokú zsírlerakódásra, különösen idősebb korban. Az izomzat közepesen fejlett és puha. A végtagok a törzs fejlettségéhez képest szinte gyengének tűnnek fel, a kéz szélestenyerű, rövid újakkal. A testsúly a magasságnak megfelelő arányt felülmúlja. Az arc lágyvonalú, széles; a fej homloknézethen ötszögletű, vagy széles pajzsalakú, profilban szelíden hullámzó vonalú, az orr húsos, a nyak rövid és korán vastagszik, idővel szinte egészen eltűnik a vállak között. A piknikus ember haja vékony, puha és hajlik a kopaszodásra, amely a fej tetején át a tarkó felé húzódva sokszor a teljes símaságig fokozódik.

A piknikus ember *temperamentuma ciklotím*. Kedélyvilága e két pólus között mozog: vídám és szomorú. Lelkiéletének hullámozása egyenletes és szabályos ritmusú és tempójú. A pszichikai tempó két pólusa tehát: élénk, vagy kényelmes. E temperamentum görbéjét hullámvonallal lehetne érzékeltetni, amelyen nincsenek személyes és váratlan kilengések. A piknikus-ciklotím ember a kedély, az érzelm embere. Jólelkű, melegszívű, társaságkedvelő, közvetlen és könnyen barátkozó, világnézete az optimizmus és immanentizmus felé hajlik, szereti az életet, öröme és bánatra természetes közvetlenséggel reagál.

A ciklotím temperamentumnak két alfaja:

1. hipomániás és ellentéte a
2. depresszív típus.

1. *A hipomániás*, a mozgékonyan derűs kedély-embere. Vídám, eleven, tevékeny, jókedvű, tele humorral, ötletekkel. Iparkodó, serény, örömeit leli a munkában, szüntelenül tevékenykedik, mindig a valóság talaján áll, szívesen és sokat beszél, egészséges és józan gondolkodású, jó emberismerő, másokkal szemben szeretetreméltó, jóindulatú, megértő és türelmes.

2. *A depresszió*: csendes, lágy, befolyásolható és önálólótlan, könnyen megneheztel, hajlik arra, hogy bármi csekélységet zokonvegyen, nem bízik önmagában, mindenből nagy gondot csinál, tele van gátlásokkal és nehezen határozza el magát valamire.

Míg a gondolatember és a tettember típusai rendszerint a végletek terén mozognak, addig a piknikusok „az arany középúton”-járóknak képviselői. Szeretik a kedélyes társaságot, ahol vigalommal és életkedvel fűszerezik kedvelt ételeiket és italukat. Igen szeretik a nyugalmat, s ha néha ki is hozzák őket a sodrúkból, akkor nyíltan kirobbannak, megmondják, ami a szívükön fekszik s mintegy megkönnyebbülnek, folytatják megszokott életüket. Az ilyen ember tehát éppen ellentétesen viselkedik, mint a gondolatember, aki magábafojtja mérgét s esetleg napokon át dül-fül s megakad munkájában.

A piknikus, vagy a kedély embere azzal a nagy előnnyel bír, hogy a nemzetnek szorgalmas, takarékos, szolid polgára, aki megelégszik a ma elérhető kevéssel s nem hássza a bizonytalan jövőt. Jó családapája és -anyja, aki minden idejét és erejét arra szenteli, hogy hazájának jó polgárokat neveljen. A piknikus ember rendkívül hasznos tagja az államnak, mert ellensúlyozza az ideálokat látó gondolatembert, a tettek emberét s biztos alapot nyújt a nemzet létfenntartására. Megjegyzendő azonban, hogy a piknikusok sem egészen egyvágású emberek, vannak közöttük olyanok, akik szeretnek a társadalomban mozogni, sokat dolgoznak, kedvesek, türelmesek. Szorgalmukkal ők is felküzdik magukat a magasabb polcra, de jellemző reájok, hogy sohasem hagyják el a reális alapot. Ilyen módon vezetőkké is lesznek, s megközelítik a tett embereit, de azzal a különbséggel szerepelnek, hogy nem egyedül saját erejükben bíznak, hanem munkatársak veszik körül őket, akik nem félik, hanem rajongásig szeretik vezetőjüket. Míg a gondolatember inkább az elvont dolgokat kedveli, addig a piknikus inkább a konkrét részesíti előnyben. Piknikus volt: Bethlen Gábor, Deák Ferenc, Arany János.

Kretschmer szerint van még egy harmadik: diszplasztikus testalkatforma. Ezalatt a testalkatnak azon szabálytalanságait értjük, melyek a mirigykészüléknek a zavarai miatt jönnek létre. Az elmebetegeknél gyakran megtalálhatók. Gyakori ismertető jele a diszplasztikus formáknak, a férfias vonások a nőknél és nőies vonások a férfiaknál. Legfontosabb diszplasztikus konstitúciósformák:

1. az eunochoid magasnövésű és
2. az eunochoid kövér egyén.

Boda.

Boda típustana, mintegy gyakorlati következményként, a személyiség problémaköréből ered. A tisztaelvű személyiségvizsgálat ugyanis gyakorlatilag oly nehézségekbe ütközik, amelyeket szinte lehetetlen leküzdeni. Nagy tömeget személyiségvizsgálat alapján megismerni túlságosan hosszadalmas munka, de nem is lehet minden nevelőtől, vagy vezetőől megkövetelni, hogy a vizsgálatok eredményességéhez feltétlenül szükséges szakképzettséggel bírjon. Így jutott el *Boda* a típusvizsgálatokhoz, amelyet gyakorlati szempontból eredményesebbeknek lát, mert gyorsan, könnyen, csak mintegy átlagos vonásokban, de mégis biztosan tájékoztat az egyénről. Természetesen itt sem nélkülözhető a megfelelő szakértelem, de a tipológizálás immanens jellegzetessége a kisebbfokú teoretikus tisztaság, amely lényegesen megrövidíti az egyéni megismerés útját, s így a nevelés szempontjából is ma már szinte nélkülözhetetlennek látszik a típus-tani vizsgálódás.

Boda elméleti szempontból elkülöníti a személyiségkutatást a tipológizálástól, amelynek főbb elvei a következők: (14:216—222). A tiszta *személyiségkutatás* kiindulópontja ideális: maga a személyi bensőség. Elméleti követelmények: a teoretikus tisztaság, elmélyülés és teljesség. Általános feladatai: a személyi jellegzetességek:

- a) leltározása (osztályozása), strukturálása, vagyis szerkezeti összefüggéseik feltárása,
- b) a jegyek egymásközi viszonyainak megállapítása,
- c) a végső jegyekre való visszavezetés,
- d) a milió és egyéb személyen kívüli lehetőségek vizsgálata.

Ezek a követelmények egy tisztaelvű, — tehát elsősorban nem gyakorlati vagy egyéb, — hanem a tisztán tudományos megismerés útjának az irányító elvei. Maga a kiindulás, vagy egyúttal a megismerés célja, — ami itt egybeesik — tisztán elméleti: a személyi bensőség megismerése. A lélektan e téren természettudományos módszert követ. Felkutatja a személyi jellegzetességének lehető teljességét, ezeket osztályozza, egymásközi viszonyítja, végül visszavezeti a személyiség legvégső néhány alapjegyeire: a végső biopszichés jegyekre. Kiegészítésként a milió és egyéb személyen kívüli, de mindenesetre a személyiség kialakításában szerepet játszó tényezőknek, lehetőségeknek a vizsgálata is ide tartozik.

Elméleti szempontból — a célból következik, — jogos az a követelmény, hogy a személyiségkutatásba nem keverhető

más, esetleg értékelési, fejlődési, vagy egyéb szempont, s hogy a vizsgálat a legvégső lehetőségekig mélyüljön el, és végül, hogy a tudományos teljességnek, a rendszerbe való foglalásnak feleljen meg.

Ezzel szemben a *tipológiai kutatás* jellegzetességei a következők:

Kiindulópontja az egyének közötti különbségek és hasonlóságok.

Célja gyakorlati.

Jellemzi a kevesebb teoretikus tisztaság, a teljességgel szemben elhanyagolás és egyszerűsítés.

A tipológizálás követelményei:

Az egyéneket lehetőleg csak két, egymással ellentétes csoportba soroljuk.

Az osztályozás szempontja lehetőleg nagy feltűnő különbségek észrevételét tegye lehetővé.

Könnyű és biztos felismerése annak, hogy az egyén melyik csoportba tartozik.

Az elkülönítő szempont az egész lelki személyiségre vonatkozzék.

Minden egyénre alkalmazható legyen a típusalkotás szempontja.

Az elkülönítő szempont formai legyen.

A tipológizálásnak ez az elvi megállapodása teoretikus szempontból tisztázta azokat a legalapvetőbb problémákat, amelyek e téren a legtöbb, sőt mondhatnók valamennyi tipológiában igen zavarosak voltak. Vagy legalább is *Boda* előtt senki sem foglalta össze elméletileg ilyen elhatárolóan a tipológizálás követelményeit. Ez az elméleti rávilágítás egyben gyakorlati szempontból is iránymutató és lényegesen megkönnyíti — formai szempontból — valamennyi tipizálás gyakorlati megvalósítását. A tipológizálás tehát hasonlóságokból és különbségekből közelíti meg az emberi személyiségek ilyen, vagy olyan csoportjának a megismerését. Ez a megismerés nem a tudományt szolgálja elsősorban, hanem a gyakorlati szükségességet, amint azt már fentebb fejtegettük. Ebből következik az, hogy sokkal kevesebb az elméleti tisztaság, az egyéb szempontoktól való éles elhatárolás, mint a személyiségvizsgálat elsősorban tudományos jellegénél. Továbbá a tipológizálás jellegzetessége, hogy a hasonlóságok és különbségek csak annyiban nyernek itt feldolgozást, amennyiben azok azt a bizonyos embercsoportot feltűnően jellemzik, tehát nem valamennyi részkomponensre terjed ki a típusalkotás. Ezzel kapcsolódik az a bizonyos nagyvonalúság, ami az általánosra, a nem — részletező feldolgozásra jellemző. — A tipológizálás egyik legfőbb követelménye, hogy csak két,

egymással ellentétben álló csoportot állítsunk fel, ami főképen az egyszerű és világos rendszerezésnek a legegyszerűbb, de egyben a legnehezebben is megoldható feltétele. E két pólus jegyei a legfeltűnőbb sajátosságokat tartalmazza, tehát olyanokat, amelyek egyben következetesen ki zárják egymást. E pólusoknak a gyakorlati eljárást kell megkönnyíteniök és ezért olyan jegyeket kell magukban foglalniok, amelyek annyira ismertek, hogy ezek alapján könnyen és mégis határozottan lehessen alkalmazni az egyénekre. A pólusok alapja az összeményiség jellegzetességein épüljön, nem pedig annak egyik, vagy másik részösszetevőjén, mint pl. a temperamentum, jellem, vagy éppen csak a viselkedés. A legtöbb tipológia azért egyoldalú és azért nem is használható, mert ennek a követelménynek nem tesz eleget. Ha az összeményiségből indul ki a tipológizálás, akkor minden egyéni összeményiségre alkalmazható, de csak abban az esetben, ha a normálist, az általánost és nem a rendkívülit, vagy éppen az abnormist veszi alapul. A tipológiának egyik igen sokat vitatott problémája az volt, hogy vajjon az elkülönítés a személyiség formai, vagy tartalmi jellegzetességein épüljön-e fel. Boda szerint a személyiség tartalmi jegyeinek rendkívül nagy száma miatt nem alkalmas praktikus elkülönítési szempontnak, már csak azért sem, mert ezek egyénenkint igen sokféleképpen variálódhatnak. Sokkal inkább megfelelő a formai jellegzetességeken alapuló elkülönítés, mert ez tág teret nyújt a tartalmi jegyek egyéni variációinak is.

Boda gyakorlati módon, az elveknek megfelelő két alaptípust is állít fel, mégpedig az *emócionális* és *szenvedélyes* embertípusban.

Az érzéseknek végső, másra vissza nem vezethető csírájából ugyanis az érzelmi élet az *emóció* és *szenvedély* kétféle irányba bontakozhatik ki.

Ha az érzés dinamikus ösztönzésére hirtelen és erős reakció keletkezik, amely a szervezet relatív egyensúlyi helyzetét gyökerében megbontja, keletkezik az *emóció*, vagy *indulat*. Ez legtöbbször előbb gátlásokban, majd összefüggéstelenségben nyilvánul meg, végül sajátos hangulati jellegzetességben halkul el. Közvetlenül az általános élettani változásokat jelző érzések válhatnak indulattá, de csak abban az esetben, ha az ingerlés igen heves. Másodszor ugyancsak közvetlen indulatra vezethetnek a tendenciák gátlásai, vagy azok alól való hirtelen felszabadulásai. A pszichikus tartalmakhoz kapcsolódó érzések azonban csak közvetve, asszociációk révén válhatnak indulatokká. Ezek szerint az indulatok kétfélék, úgymint: *általánosak*, mint pl. az

öröm, szomorúság stb. és *különösek*, vagyis az egyes tendenciákhoz kapcsolódók, ilyen pl. a félelem, harag, stb.

Az egyén fiziológiai állapotát jelző érzések továbbfejlődése, továbbberősödése csak indulatot eredményezhet, míg az egyes tendenciák tevékenységéhez és a pszichés tartalmakhoz kapcsolódó érzések a *szenvedély* irányába is fejlődhetnek.

Érzelmi életünknek ugyanis tulajdonképen kettős alapja van: a hajlam- illetve az ellenszenv és az egyes tendenciákhoz kapcsolódó kellemes, vagy kellemetlen érzelmi színezet. A *hajlam* tulajdonképen a tendencának pozitív, illetve negatív (ellenszenv) irányú tevékenységei, melyeknek magasabb fokú továbbfejlődése a *vágy*. A hajlam még határozatlan és általában csak gyenge érzelmi színezettel jár. A vágy már céltudatos, konkrét és hatalmas érzelmi erőkre tehet szert az asszociáció, emlékezet stb. működése révén. A vágy most már épp e dinamikus erő közreműködésével önmagát képes továbbfejleszteni és lassankint hatalmi körébe vonja az egész lelkivilágot. Ha az így megerősödött vágy általában még tud alkalmazkodni az etikai, szociális stb. törvényekhez, vagy átnemesülve, szublimálódva érvényesül, akkor szűkebb értelemben *érzelemről*, *érzületről* beszélünk. Ha ellenben a vágy dominálóan, zsarnoki módon uralma alá hajtja az egész értelmi, érzelmi, akarati világot és teljesen függetleníti magát az erkölcsi, szociális, vagy egyéb törvények korlátozásától, akkor ebben az esetben *szenvedélyről* van szó.

Az érzécsíráknak a szenvedély felé való kibontakozása valóságos fejlődés, mert az érzelmeknek törekvéses útján szerves kapcsolatokkal alakul ki. Az indulat tulajdonképen nem nevezhető a szerves fejlődés eredményének, mert itt az érzések aktuálisan és hirtelenül erősödnek meg és a relatív nyugalmi állapotból nem lépésről-lépésre alakul ki az izgalmi állapot, hanem hirtelen átcsapással. Az indulat keletkezésében csak pillanatnyi, vagy igen rövid ideig tartó szerepe van az értelmi működések központjának: a cortesnek, t. i. az asszociációk létesítésénél. A szenvedély keletkezésénél azonban a cortes szerepe állandó, mert az értelmi funkció következtében vonja a vágy a maga uralma alá a lelki élet összes tevékenységét. „Az *emóció elsődleges, primitív, nyers akut, hirtelen előálló és szinte nyomtalanul eltűnő, egyszerű és egyalakú, ösztönös, centrifugális jellegű, abuális reakció — míg a szenvedély másodlagos, krónikus, komplex, sok formájú, centripetális reakció, amelyben éles gondolkodás, finom számítás, határozott akarat, egyre jobban kikristályosodó rendszer szolgálja a tendenciát. Az emóció mozgásszétszóródás és mozgás — (és általában: energia) — pazarlás, a szen-*

vedély mozgáskoncentráció, mozgás és energiabeosztás és rendezés" (8:193).

Az érzelmi életnek ily módon röviden jellemzett kétféle irányú kibontakozását veszi *Boda* tipológiájának alapjául. Elméleti szempontból ez az elmélet teljesen jogos, mert az alapérzéseknek e kétféle fejlődése valóban fentáll, másrészt az sem vonható kétségbe, hogy a lelkiéletnek mégis csak az érzelmi élet az alapja. Ezt bizonyítja egyrészt az a tény, hogy az érzelmi élet agyközpontja a thalamus, a fentemlített központi szerepénél fogva az egész testi-lelki organizmussal összeköttetésben van; másrészt a lélektani ismeretek is ezt igazolják, amikor felállítják azt a tételt, hogy az érzés közvetlenül hat a vegetatív funkciókra, a reflexekre és az összes tudatos folyamatokra.

A helyes tipologizálás jellegzetességének valamennyi jegye megtalálható ebben az elméletben, de nem állítható ugyanez éppen a *Boda* által felállított „követelményekre” vonatkozólag is. Ez az elmélet megfelel a következmények közül a következőknek: két ellentétes pólusba való sorolás, az elkülönítő szempont az egész lelki személyiségre vonatkozik, minden egyénre alkalmazható relatív az elkülönítő szempont és egyben formai jellegű. Az a követelmény azonban, hogy az osztályozás lehetőleg nagy, feltűnő különbségek észrevételét tegye lehetővé, csak éppen „lehetőleg” valósul meg. Sok ugyanis az átmeneti alak az egyéniségek birodalmában. Végül annak a követelménynek, hogy t. i. könnyű és biztos felismerése annak, hogy az egyén melyik csoportba tartozik, ez a tipológia csak nagyon kiváltságos pszichológusoktól használható, azoktól, akik a tipologizálás pszichológiájával legalábbis annyira tisztában vannak, mint *Boda*, másrészt gyakorlatilag oly képzetek, hogy ennek a nagyon is elméleti elkülönítő szempontnak megfelelő külső viselkedésformákat nagyobb nehézség nélkül könnyen fel is tudják ismerni. Talán éppen ez a két nehézség az oka annak, hogy az elméletileg oly kiváló tipológia gyakorlatban alig ismert.

Boda az elméleti követelményeknek megfelelően egy másik kettősséget is felvesz, — amely a személyiség — tipológiájának szintén alapul szolgálhat, s amely méginkább megfelel egy tisztán pszichés osztályozásnak s amely következőleg a legvégső egyszerűségig redukált kettősség és ez a *le- és a nem le-reagáló jelleg kettőssége*.

Az a jellegzetesség, ahogyan valaki az ösztönöket, valamint egyéb spontán, vagy reaktív impulzusokat egyénileg leereagálja, tipológiai szempontból igen fontosnak mutatkozik. A leereagálási jelleg sokkal jellemzőbb vala-

mely egyénre, azaz annak szubjektíve többé-kevésbbé kielégítő foka, mint lereagálás tartalmának minősége, vagy a különböző funkcióknak egymástól való különállása, vagy az eszméletek szervezése, érdeklődéskör, beállítottság, stb. A lereagálás ezeknél sokkal többet fejez ki, az egyéni aktivitás összességén túlmenőleg ugyanis az egész pszichés élet jellegzetességét alapvetően határozza meg.

A gyors és teljesen lereagáló egyén rajza általában meg- egyezik a kretschmeri ciklotim típusával. Jellemzi a külvi- lággal való szoros kapcsolat, önátadás, az új helyzetekbe va- ló könnyű beleélés, a kedély melegsége, az optimista beállí- tódás, a könnyen kielégíthető felszíniesség, a megtapadások, komplexumok keletkezésének a hiánya, a gátolatlan energia- felhasználás, gyors magasfokú benső egység, gyakorlati sí- mulékonyság, ami mind a gyors és teljes lereagálásnak a kö- vetkezménye.

A lassú és nem teljes kielégülést nyújtó lereagálás jegyei pedig a schizotim típusú egyén rajzánál lelhető fel. Az ilyen magabazárkodó, autizmusra hajlik, képtelen a magaátadásra és a helyes rezonanciára, nem tud alkalmazkodni, érzelmileg hidegebb, megtapadásokra, komplexusok keletkezésére, ben- ső szakadásokra hajlamos, elmélyülő, lelkiismeretes, pedáns, kritikus, mindent motiváló, absztraháló, óvatos, következetes, kárpótlástkereső stb. Az előbbi típus megfelel az emocioná- lis, az utóbbi pedig a szenvedélyes típusnak.

A lereagálás-jelleg azért alkalmas tipológiai kettősség felállítására, mert:

- a) a pszichés élet minden terét befolyásolja,
- b) minden egyénre fontos, hogy szubjektíve hogyan elé- gíti ki a lereagálás,
- c) teljes összhangban van a tipológiai osztályozás szem- pontjával, — amely praktikus és külsőleges — a lelki való- ságról alkotott objektív szerkezettel.

Kretschmer induktív úton, kívülről, halad a személyiség, mint központ felé és jut el a schizotim és ciklotim típusokhoz. *Boda* viszont deduktív úton halad az összemélyiség legjel- lemzőbb alapjaiból és a lelki élet elemi törvényszerűségei- ből kiindulva és jut el az emocionális és szenvedélyes, illet- ve a le- és nem lereagáló egyéni kettősségen alapuló típus- felosztáshoz. Ellentétes módszerük és kiindulásuk ellenére is közletről hasonló. egymást kölcsönösen kiegészítő eredmén- yre jutottak, ami csak kutatásaik értékét növeli. A kretsch- meri inkább biológiai jellegű típusnak Boda adta meg a pszichológiai magyarázatát és ebben van legnagyobb értéke.

b) C. G. Jung.

A típusrendszerek egyik leghíresebbje, C. G. Jung zürichi orvos tipológiája, a ki az embereket a *Libidó* (lelki energia) kihatási iránya után két csoportra osztja: a) befeléfordultak (*introvertáltak*) és a b) kifeléfordultak (*extravertáltak*) csoportjára. Ezeknek a típusoknak durvább körvonalait Jung a következő leírásban adja: az *introvertált*, ha normális, megismerhető húzódozó, reflexív, visszavonult lényéről, magát nem adja oda egykönnyen, a tárgytól tart, valahogy mindig védekező állásban van s szívesen elbújik bizalmatlan megfigyelések mögé (21:645).

Az *extravertáltat* ellenben az jellemzi, hogy láthatóan nyílt és készséges lélek, aki könnyen feltalálja magát minden adott helyzetben, gyorsan köt kapcsolatokat és gyakran gondtalanul, bizalomteljesen ismeretlen helyzetekbe merészkedik, mellőzve valamilyen meggondolást.

Introvertáltat cselekedeteiben és elhatározásaiban inkább szubjektív momentumok, az extravertáltat elsősorban objektív viszonyok határozzák meg. Ennek következtében az extravertált úgy él, ahogy ez a külső állapotok követelményeinek megfelel, az introvertáltat személyes motívumok vezetik. A lélektani energia kifelé-, vagy befeléfordulása közötti viszony neurótikus zavarokhoz vezethet úgy, hogy az intro- és extravertáció tanában egyúttal pszichogén eredetű megbetegedések magyarázatára is alkalom nyílik.

Jung és Kretschmer-féle típusok hasonló szelleme félreismerhetetlen, habár alapfogalmaikban nem tesznek lehetővé határértékelést, mégis egymást könnyen keresztezik.

E. R. Jaensch

Típustana az emberi lét bizonyos alapformáiból indul ki, amelyek a hozzájuk tartozó alformák sorának a legáltalánosabb építési tervét mutatják be.

A főfogalom, amelyből Jaensch ezeket az alformákat megalkotta: az *integráció* (kiegészülés) fogalma. Integráció az egyes pszichikai funkciók el nem választott együttműködése. Ha valamely személyiségben gondolatok, érzések, akarati elhatározások, képzetek különösen együttműködnek, akkor erős integráció van jelen. Az erős integrációval bíró emberek jó példái: az eidetikusok. E. R. Jaensch eidetikus hajlamon azt a felnőttéknél ritka, a gyermekeknél általános képességet érti, mely lehetővé teszi egy szemléleti tárgynak felidézését, szó szerinti értelemben vett látását akkor is, ha ez a tárgy objektíve nincs jelen. Az eidetikus egyén látási képzete olyan jellegű ránézve, mint valami valóban látott. Fel-

ismeri színét, alakját, sőt az a benyomása, hogy az elképzelt dolog rajta kívül, a körülöttelévő térben található. Ez nemcsak fantáziaképekre áll, hanem emlékképekre is, amelyek régebben látott tartalommal bírnak. Az eidetikusoknál az ilyen emlékképzetek részletgazdagságban a valósághoz hasonlítanak.

Az egyének második csoportját azok alkotják, akiknél éppen ellentétben az integráltakkal, a pszichikai funkciók együttműködése különösen gyenge. Ezeket E. R. Jaensch *desintegráltaknak* nevezi.

Különösen fontossá válik a különbség a két csoport között, ha az egyeseknek a külvilághoz való viszonyát tekintjük. Az erős integrációnak legfontosabb következménye a külvilággal való erős kapcsolat, szoros összefüggés és könnyű összehálikozás a külső esemény és a belső adottság közt. A desintegráltak kevés érintkezése (kontaktusa) van a külvilággal. Mindent, ami kívülről jön, úgy éli át, mint valami idegent.

A fent jelzett polaritás között a legkülönbébb átmenetek vehetők fel. Így lehetséges pl. a szélsőségesen erős integrfokot a gyöngébb „normális”-tól elválasztani. A túlságosan integráltak Jaenschnél a „*basedowoid*” egyén képviseli, aki mint eidetikus fenomén tűnik fel. A név azon a tényen alapul, hogy ezeknél az egyéneknél az elképzelés és a szemlélet közötti határ, még idősebb korban is gyenge marad.

Jaensch típusjelzésül betűszimbólumokat használ és a basedowoid egyént B típusnak nevezni. Akinél az integráció gyengébb, mint a B típusoknál, de a kapcsolat az objektív és szubjektív között különösen szoros, ezt nevezi Jaensch I típusnak. Az integrációnak további gyöngülése olyan típust ad, mely szoros összeköttetésben áll a külvilággal, de csak bizonyos erős belső komplexumok által. Ezek az egyének csak feltételesen és időnkint integráltak és típusuknak I₂ a jelzése. Egy harmadik forma egyáltalán semmi szorosabb vonatkozásban sem áll a külvilággal, de viszont ezeknek a belső élet funkciói különösen bensőségesek és egymással erősen integráltak. Ez a forma adja a befelé integráltak, aki mint I₃ típus, vagy I₁ típus közötti különbség az integráció fokában van. Az I₂ részintegrációt mutat kifelé, a többiektől tehát integrált mennyiségben különbözik.

Ujabb részletjelenség az alany és tárgy egymáshoz való viszonyából állhat elő. Az I₁ típusnál, aki főként kifelé integrált, túlsúlyában van a tárgy, belső életét elsősorban külső befolyások határozzák meg. Másként áll ez az integráció második alakjánál, ahol a külsőt a belső aktív formában igyekszik alakítani. E két érzékterület reagálása egyetlen ingerre oly tény, melyet a tipologia *szinesztéziának* jelöl. Ugyanis

vannak emberek, akik hangok felcsendülésekor színeket látnak, vagy bizonyos magánhangzókat maradón módon színjelenségekkel kapcsolnak. Mivel a színezteziáknál a belsőélet dominálása, a külsőhöz viszonyítva jelentősen mutatkozik, azért *Jansch* az ilyen átváltoztató törekvést mutató ember-típust *sinesthotikus* típusnak nevezte el és mint *S* típust jelezte.

A *Jaensch*-féle színezteziát talán úgy értjük meg a legjobban, ha rámutatunk arra a hasonlóságra, amelyet a primitív természeti emberrel és a mesehívó gyermekkel mutat; néha az ilyen emberek álom — életet folytatnak, amelyben minden az időkontinuitás szubjektív hangulatállapot szerint színeződik.

A színezteziás típusok két főcsoportra oszthatók. Az első csoportba tartozóknál az ábrándos és mágikus, lágy és ingatag elem az uralkodó, addig a második csoportba tartozók megkísérlik szubjektív gondolatvilágukat teljes mértékben rendszerbe hozni, hogy ezáltal a saját ingatagságukkal szemben támaszpontot nyerjenek. Az első változást *Jaensch-nél* az *S₁* típus, a második a racionális felépítménnyel az *S₂* típus.

Az *S₁* típus ismét alformákra osztható; mégpedig az ingatlanság és lágytság, a plaszticitás és a befolyásolhatóságnak a lélektani és pszichofizikai alkatoknál található foka szerint. Az ingatlanság és befolyásolhatóság különösen nagy olyan színezteztikusoknál, akik az organikus alkatok feloldásához és lágyításához vezető betegségben szenvednek. Ezek a típusok az affinitás miatt, amiben ezekkel a betegségekkel állanak, lytikus (oldódó) típusok. Jelölésük *S₁ly*. Ezek között a tuberkulózisra hajlamos egyén, egy különös árnyalatot mutat, az *S₁t* típust. E típust jellemzi, hogy képzeletében a legheterogénebb dolgok is kapcsolatba kerülnek. Képzeletében „kategóriarombolás“ van jelen. Ha a különböző elemeknek kapcsolása nemcsak a képzeletben, hanem a gondolkodásban is végbemegy, akkor előállnak olyan jelenségek, melyek a schizofrének gondolkodási zavaraira emlékeztetnek. Ezt a típust tehát, mint schizofrén színezteztikust különböztetik meg és *S₁sch*-vel jelölik. Végül az „én“ szerkezet is képes feloldódni. Ha a lysis az ént is megtámadja, úgy, hogy az illető énje percről-percre kicserélődik, akkor a színezteztikuság olyan formája áll előtünk, amely bizonyos hasonlóságot mutat a hiszterikus jelenségekkel. Ezért ezt az alformát *Shy*-nal jelölik. Most aszerint, hogy jelen van-e, vagy hiányzik az ésszerű felépítmény, a jelölés *S₁hy* vagy *S₂hy*.

Tudományos szempontból igen érdekes felvilágosítást nyújt *Jaensch* — típusainál az éghajlat hatása. A melegebb,

naposabb vidékeken túlsúlyban vannak az erősebben integrált emberek, míg a hidegebb országokban gyakoribbak a kevésbé integráltak. Megfigyelte *Jaensch* azt is, hogy az emberek érzékenysége a vörös fény iránt igen különböző. A piros szín iránti fogékonyság különbözőségéhez viszonyítva, a zöld iránti fogékonyság állandó; viszont a sárga iránti megint igen változó. Ugy látszik tehát, hogy az emberek között a látószerv érzékenysége tekintetében színes fényingerek iránt nagy különbség áll fenn, ami főként a vörös és sárga, tehát hosszúhullámú fényingerekkel szemben nyilvánul meg. Ha fokozott érzékenység áll fenn vörös színnel szemben, akkor „vöröslátóságról” beszélhetünk és ez olyan embereknél mutatkozik, akik az integráció ismertető jegyeit (sötét szem, haj, bőr, könnyű barnulás) is mutatják. Az ilyen emberek nagyon szeretik a napon való tartózkodást és a vörös színt.

Mindezek a megállapítások ama feltevés alapját teszik, hogy az integráció a nap sugárzásának biológiai hatása, mert a vörössugárzás az egyenes napsugárban erős, a szétszórt nappali fényben gyenge. Tehát a napsugarak vörös tartalma délre az egyenes sugárzással növekszik, viszont északra az atmoszferikus szétszórással csökken. Ebből értehtő, hogy az erősebben integráltak délen, a kevésbé integráltak északon helyezkednek el.

Az integrációs- tipológia, alapjában véve genetikus jellegű. Ezt elsősorban bizonyítja keletkezésének története, de a továbbfejlődése is. Az iskola szolgálatában különös jelentőségű, mivel megvilágítja az életkor jellemét. A fiatalok erősen integráltak, bár összefüggése a környezetével mégis változó lehet, amennyiben egy szerkezet stabil S_1 típus egy S_2 típustól (rationálistól) váltódik, ami különféle kifejezésbeli és jellembeli valódiatlanságra vezet. A gyermekkorra az I_1 struktúra, a serdülő ifjúra az I_2 jellegzetes. Közben fekszenek a pubertás előtti időben, sőt gyakran a kora gyermekori dacos fázisban az „S” formák (20:126).

Érdekesen rajzolja *E. R. Jaensch* fivére *Walter Jaensch* az integráció (gyermek) és desintegráció (felnőtt) közötti elmentetességet (polaritást) az ember életfolyamán. Erről itt részletesebben nem szólunk, csupán annyit, hogy *W. Jaensch* világosan mutat rá, miként tudják a nevelési élethez különösen közel álló pszichológusok, mint *W. Kroh* és *Gerhard Sfahler*, munkatársaikkal együtt, egy tipológiának alapját megvetni, amelynek gyökere az integrációs tipológiában van, amely azonban a benne rejlő polaritást az élethez különösen tisztán tudja felmutatni. Érdekes példa, *Pfahler* tipológiájához átmenetül „a személy” eredeti magatartása a szín és forma irányában.

A fény pszichológiája nagy szerepet játszott az eidetizmus vizsgálatában. Így történt, hogy különösképpen a tübingiai csoport által, egy már régibb megfigyelés a részletes szín és formszemlélet folytán, az emberi egyéniség alapformáinak vizsgálatába iktatódott bele. Vannak emberek, akik a formát kedvelik inkább és vannak akik a színt részesítik előnyben. Ennek folytán beszélhattünk szín- és formanézésekről. Érdekes, hogy a színérzékelők inkább integráltak, a formszemlélők sohasem ciklotimek, a színlátók pedig nem schizotimek. *G. Pfahler* nagy érdeme, hogy az életismereti tipológia számára, egyfelől a figyelem módját, másrészt a perszeverációt, két típus szembenállásává tette. Ezeket ő, mint a „folyékony és szilárd” tartalmak típusa jelöléssel jelölte. Ezek az ismert poláris típusok, az ő speciális körülírásukban, az érzélem meghatározásában, és pedig a kedv és kedvetlen állapotban adják az ismeretlen egyéniséget. Ennek területén, *N. Ach* számos vizsgálódás alapján megkülönböztetett determináló-perszeveráló (meghatározó-megrögző) típusokat.

G. Pfahler

Kretschmer eredményeit törekszik tovább vinni és kiegészíteni. *Pfahler* öröklésméleti megalapozásban, a nagyon-használható „alpműködések” fogalmát vezeti be, amelyben ő „lelki történések és növekvések” „faj és erősség” szerint velükszületett föltételeit érti.

Pfahler szerint az első alpműködés, a *figyelem*, mely lehet: szűk-tág; fixáló- (állandó-) fluktuáló (hullámozó) objektív-szubjektív; szétszedő-összetevő, vagyis analizáló-szintetizáló; részleges és teljes.

A szűk figyelem, a megfigyeltnek csak egy kis részét figyeli meg, de helyett pontosabb, mint a tág. Az állandót az inger tovább és erősebben tartja fogva, mint a hullámozót. A tárgyilagos figyelem szorosan az ingerhez tapad anélkül, hogy alanyi mozzanatok által engedné magát eltéríteni. Végül az elemző és részleges figyelem a részletek figyelembevételén át jut az egészhez, míg az összetevő és teljes, az egészet mint olyant fogja fel.

Megfigyelése szerint ugyanabban az egyénben vagy szűk, állandó, tárgyi elemző és részleges figyelem található, vagy pedig ezeknek a jegyeknek egymással való korrelációi.

A második alpműködés a *perszeveráció*, aminek az elmentés pólusait *Pfahler*, egyszerűen csak „erős” és „gyenge” jelzővel illeti. Erős perszeveráció szívós, határozott tapadást jelent a benyomással, képzetekkel és gondolatokkal szem-

ben. Közvetve jellemezve pedig, a fenti elemeknek megfelelő sokkal csekélyebb változást, a lelki tartalomnak szilárd egyformamaradását abban a pillanatban, amikor ez a tudatküszöb fölé emelkedik, vagy az egyáltalában nem tudatosossá leendő, újabb lelki produkciókra való behatást.

A gyönge perszeverációra mindezeknek az ellentéte áll. Megfigyelések alapján állíthatjuk, hogy az az egyén, aki egy kísérletnél erősen perszeverálónak mutatkozik, a legkülönbébb kísérleteken kersztül is megtartja ezt a perszeveratív formát. A szűk, állandó figyelem, mindig erős perszeverációval, a hullámozó viszont gyengével jár.

A harmadik alpműködés az *érzések megfelelése*. Ennél ismertető jegyként az „erős” és „gyenge” mellett, még a kedv és kedvetlenség túlsúlyban léte is adott tényező. Mivel gyönge megfelelésnél a kedv és kedvetlenség közti különbségtétel semmi különösebb előnyt nem nyújt, ezért, a lehetséges kapcsolatok közül, értékesítés céljából, csak három használható fel:

1. erős megfelelés a kedv oldal után;
2. erős megfelelés a kedvetlen oldal után;
3. gyönge érzelmi megfelelés mindegy, hogy melyik oldal után.

A negyedik alpműködés a *vitális energiát*, vagy aktivitást vezeti be. Ez az a pszichológiai agens, amely a gondolkodásban, elképzelésben és cselekvésben, a lelki folyamatok intenzitását meghatározza. Itt is fennáll a két ellentét: „gyenge” és „erős”.

Ha a két első alpműködést, a maguk természetesen kapcsolatában fogjuk össze, tehát: szűk, tapadó figyelem és erős perszeveráció, valamint tág, hullámozó figyelem és gyenge megtartás, továbbá, ha az első összekapcsolást, „erős tartalom típusa” a második pedig „folyékony tartalom típusa” névvel jelöljük, akkor az alpműködések minden lehetséges kombinációjának összeállításából egy séma adódik, amelyet Pfahler a „jellemntani fősema” címmel jelöl, ami a hajlam karaktereknek tizenkét főtípusát adja.

Jellemtani főséma

	Szűk-tapadó figyelem. Erős perszeveráció; a „szilárd tartalom” típusa		Tág, hullámzó figyelem. Gyöngye perszeveráció a „folyékony tartalom” típusa	
Az érzelmek erős megfelelése a kedv oldal szerint	A	D	G	K
Az érzelmek erős megfelelése a kedvetlen oldal szerint	B	E	H	L
Az érzelmek gyöngye meg- felelése	C	F	J	M
	Erős, vitális energia	Gyenge, vitális energia	Erős, vitális energia	Gyenge, vitális energia

Ennek a sémának a megítélésénél figyelembe kell venni, hogy csak viszonylagos adatokról van szó. Így tehát az egyén, aki az A csoportba tartozik, a többihez hasonlítva, erős perszeverációval és szűk figyelemmel, a kedv oldalon erős érzelmi megfeleléssel és erős vitális energiával bír. Az egyes rovatok közötti különbségek — fok különbségek, úgy, hogy pl. az A és D rovatok helyett az egymásbakapcsolódó rovatok végtelen láncolatát képzelhetjük el ahol az A-tól való eltávolodás és a D-hez való közeledés, a vitális energia fokozatos csökkenését jelenti. Ennek a láncnak valamelyik rovatában van az öröksége után jellemzendő személynek a helye. E hely megkeresésének eljárása csak abban az esetben lehet helyes, ha a sémát sohasem mint valami merev, hanem mint érzékeny finom mérleget tekintjük, amelyen az örökölt jellem egész határozott, teljesen egyéni súllyal mérhető.

Pfahler olyan típust törekszik szerkeszteni, mely közelebb visz az ember igazi, konkrét valóságához. Tulajdonképen abból indul ki, hogyan áll szemben a világgal az egyén, vagyis milyen az ingerfelvevése és hogyan dolgozza fel az ingereket. *Pfahler* két típust állít föl tehát, ezek:

1. asszociatív típus;
2. perszeverációs típus.

Az elsőnél fontosabb az inger felvevése, mint feldolgozása. Az utóbbi kevesebb ingert vesz fel, de jól feldolgozza azt.

Klages.

Az emberen három, egymástól eltérő lényeges vonást különböztet meg *Klages*: a testit, a lelkit és a szellemit. A problémát könnyen megoldjuk azzal az elgondolással, hogy minden élő kétféle funkcióval rendelkezik: egy befogadással kívülről és egy kifelé irányuló tevékenységgel. Tudományosan kifejezve, egy szenzórikus (fölvévő) és egy motorikus (végrehajtó mozzanattal) (18:188—192).

Ha ezeket a funkciókat keressük a *testiség területén*, ott érzékelési folyamatokként, vagy mozgási ösztönérzésként mutatkoznak. *Lelki területen*, mint a szemlélés folyamata és a formálásra-ösztönzés és végül: *szellemi téren* e két irányt, mint fölfogási és akaratit tevékenységet találjuk. A testi és lelki funkciók, tehát az érzéklés és szemlélés, a mozgásra és alakításra való ösztönzés, alkotják az állati és emberi vitalitást. A jelzett vitális funkciók „én”-nélkül, sőt még öntudat nélkül is lehetségesek; ezekhez csatlakozik, egyedül az embernél található, alapjában véve új vitális funkció, a fölfogásnak, akaratnak és ezzel az öntudatnak „én”-je. Ezeket az énhez kötött működéseket foglalja össze *Klages*, mint az ember szellemiségét és szembeállítja a lelkivel. A szellem és a lélek közötti ellentétben adja *Klages* a lélektani folyamatok és jellemkülönbségek magyarázatának kulcsát.

A „szellem” legjobban, mint fejlődési produktum érthető *Klages* rendszerében. Mind az állatok, mind az ősember „éntelen”. Ezeknek csak vitális funkcióik vannak és ezért egészen más a körülöttük levő világhoz való viszonyuk, mint az önmagával szemben tudatos emberé, akinél mindent az „én”-je irányít. A méh, amelyik elhagyja kaptárát, hogy mézet gyűjtsön, nem tett elhatározásokat, nem kovácsolt terveket, nem követett semmi tudatosan választott célt. Nem fontolgatja, hogy vannak ilyen és ilyen mézelő virágok, nem ismer feladatokat, kötelességeket, maximákat. Megindul benne egy hiányérzet, mely olyan természetű, hogy a mozgások és eljárások, amikre készíti, a szükségletérzést is megszüntetik. Az akaratnak minden közbelépése nélkül helyezkedik el a cél vonzása a méh szálló mozdulataiba és a repülőt végül is célhoz vezeti. A lényeges különbség e folyamat és az ember magatartása között abban áll, hogy az állati lélek és a külvilág dolgai közti összefüggés közvetlen, úgy hogy nincsen szüksége semmiféle (szellemi, magasabb rendű) öntudatra, hogy az élethez szükségeseket megtalálja, mert annak a megpillantása, szükségletének kielégítésére alkalmas; tehát pl. a virágnak az érzékszervei által létrehozott képe rögtön és közvetlenül kiváltja az annak eléréséhez szükséges mozdulatokat. A külvilág képei és a lélek kö-

zött, *Klages* kifejezése szerint „életdelejességi összefüggés“ áll fönn. Az érzéki benyomás époly elemileg és föltétlenül hat a mozgási készülékre, mint mondjuk a mágnes pozitív sarka a negatívra. Életdelejességi vonás köti össze a szomjazó lovat a víz megpillantásával, a vadászó sást csirkék, gödölyék, nyulak jelenségével és ugyanígy közülök minden egyes állat a világból csak a neki szükséges „metszetet“ és képeket látja s ezzel azt az adomány bírja, hogy mint élelmet és hajlékát, ezt öntudatlanul felismerje és válassza. Ezek a „képek“ melyek felé az állatok mintegy életdelejességüktől vonzva, holdkórosan törekszenek, *Klages* szerint, az ösztönök működésének alapjává lesznek. Az ember beszél ösztönökről és jogosan hangsúlyozza az ösztönnél a szükségleti oldalt, a hiányérzést. De el kell ismernünk, hogy egy szükséglet soha nem volna képes elvezetni annak kielégítéséhez, a kielégítést ígérő kép öntudatlanul létező vonzóereje nélkül. Ez az öntudatlan, organikus, pszichikai történés egyúttal az, amit *Klages* az „élet“ és „lélek“ szavakban akar kifejezésre juttatni. Az itt festett különbség nagyságáról a „szellemmel“ szemben akkor nyerhetünk tiszta fogalmat, ha elképzeljük, mennyire különbözik egy ember, aki tudatosan és szándékosan egy már előbb megfontolt cselekedet kiviteléhez tervszerűen hozzáfog — egy állattól, amely a képektől, melyeket érzékei útján a külvilágtól kap, egyszerűen vonzattik, öntudat és akarat nélkül vezettetik.

Klages a „képtan“ tudománya alapján rámutat arra, hogy a „kép“ nem képzetet jelent, hanem egy mágikus megfelelés alapját a lélek és a között. ami az ő irányával, tendenciájával szorosan összefügg, illetve kapcsolatban van. Ezek alapján megértjük, hogy az a közvetlen vitális összefüggés elpusztítására vezetne, ha ezeket a képeket nemcsak látnák, hanem tudatosan felfognák. Az éntelenül éldegélő lény eleven kontaktusban állt mindennel, amire szüksége volt, mert a képek közvetlenül hatottak a lelkére. Vonzólag, vagy tisztítólag, közvetlenül hozták mozgásba a testét, ha szükségleti kiegészítésre alkalmasak voltak. Az önmagával szemben tudatos ember viszont mindent öntudattal vesz észre; ami a meglátásban már előbb hatásos volt, tudatosan fog föl, ítél és választ a különféle magatartási lehetőségek között, amelyek az ő érdekeihez közelállnak.

Az állat és az eredeti ember pszichikai létének a lényege a lélek és a természet közötti közvetlen kapcsolat, a külvilág által létrehozott képek vonzása. Ez a vonzás az, ami az alanyban, mint ösztön lép fel. Az ösztönnek nincs előfeltételeként sem énje, sem tudata, olyan életműködés ez, amely az öntudattól függetlenül vezeti a magatartást. Egész másként viselkedik az ösztön az éntudatos embernél. Az ösztö-

nők helyébe nála a célok lépnek, melyeknek eredete az „én” és mindenekelőtt ennek az énnak a többi emberhez és a világhoz való helyzetére vonatkoznak: tiszteletvágy, hiúság, uralomvágy vagy pedig tisztelet, természetszeretet, kegyelet tartoznak ide. *Klages*, az „én”-hez kötött lélektani jelenségeket, melyek az akaratí élményekben, mint motívumok lépnek fel és ezáltal az ember cselekedetét meghatározzák, érdeknek, vagy indoknak nevezi. Ezek ellentétben állnak az „ösztönökkel”, melyek csak szubjektív kifejezései az életösszefüggés egy elemi vonatkozásának, míg az érdekek öntudatot és éntételeznek fel.

Ugyanilyen ellentétben, mint „ösztön” és „indok” állnak egymással szemben a „lélek” és „szellem”. A lélek képviseli az életelemet, a szellem az önmagával tudatos „ént”. E kettő közötti ellentétet, azok dinamikájából lehet magyarázni. A lélek abban a vágyban nyilatkozik, hogy szeretne a természetben elmerülni, feloldódni, ő az egyszerűen éldegélő, teljes egészében a természet tartozéka. A szellem ellenben az, ami az embert a természettel szembeállítja: az egyik oldalon minden, ami van és él; a másik oldalon az „én”. Ő a hordozója az elismerés és legyőzés utáni törekvésnek, a lélek ellenben az átadás ösztönét hordozza. A lélek szellem nélkül megérthető, ritmikusan lüktethet az atmoszférikus elemekben és legalább is fennforoghat az állatvilágban.

Ezzel szemben a szellem, lélek nélkül nem él, nem gondolható, sem el nem képzelhető. Kettőjüknek a személy birodalmában vívott csatájából nő ki a sajátosan emberi tudat, az önérték, megkülönböztető szimptomájával. A romantikus filozófia ezt „naptudat”-nak, ellentétjét pedig „éjtudat”-nak nevezi.

Ezen elmélet alapján készíthetünk egy beosztási elvet, amely megengedi az embereknek a lélek és szellem alapján való megkülönböztetést. A lélek területét az odaadásának, a szellemét pedig a megtartásának jelölhetjük és ezáltal az indokok osztályozását is keresztülvihetjük. Vannak:

1. odaadás-indokok és
2. megtartásindokok.

Az elsőhöz tartoznak: természetszeretet, hazaszeretet, kegyelet, áldozatkészség, jóakarat, jóság, hűség, részvét, együttérzés, önzetlenség, béketűrés, türelem, tisztelet. Az utóbbihoz számíthatók: a tárgyilagosság, kritikai szükséglet, uralomvágy, tiszteletvágy, tetszésvágy gyanú, ravaszság, képmutatás, csalás, önfejlőség, engedetlenség, bosszúvágy, irigység, káröröm, józanság, szigorúság, hidegség, érzéketlenség, részvéttlenség és élvezetvágy. Ezeknél a részleteknél azonban sokkal fontosabb egy személyiségnek összirányzata, vagyis a léleknek, vagy a szellemnek az általános, mindent átható

és színező túlsúlybanlétele. Az egyénnek az alapbeállítása ahhoz, ami körülötte, vagy rajta kívül létezik ez a lényeges. Ezt az alapbeállítást *Klages* elvei szerint egészen élesen el tudjuk választani: egy lelki és egy szellemibe.

Ez az elválasztás a legátfogóbb karakterológiai szemléleti módnak alkotása.

Spranger.

A pedagógia érdeklődésterületébe tartozik *Spranger* títustana.

Minden ember valamilyen őt környező világban él és azt, ami természettől fogva van és azt, amit az ember alkotott, szét tudja választani: egy természetes és egy kulturális környezetre.

A kulturális környezet nemcsak az érzékek alá eső dolgokat tartalmazza pl. épületeket, gépeket, művészeti és használati tárgyakat, hanem szellemi irányzatokat is; így eszméket, világnézeteket stb. Mivel mindezen kultúrteljesítmények mögött, mint annak teremtője az ember áll és mivel ennek az alkotásnak az alapja az embernek nem a testi, hanem a szellemi élete, ezért *Spranger* a kultúrjavakat, „a szellemi világ alkotása”-nak nevezi. Mivel ezek az alkotások az emberen kívül fekszenek, tehát szubjektív létéhez ellentétként állanak, beszél a kultúráról röviden, mint az „objektív szellemről”.

Már abból, hogy kultúrjavak az ember alkotásai, adódik az a tény, hogy az ember azokkal belső viszonyban áll. Az állat, vagy az ember az alsóbb fejlődési fokon, a lelki életében csak önmagának és fajának föntartására törekszik. A magasabb fejlődési fokon álló ember más célokat is ismer. Ami azonban az ember számára cél jelent, annak ránézve értéke is van; azért minden, ami után az ember természetétől törekszik: értékes. Ha az emberek művészeteket, vallásokat, tudományos, szociális és politikai eszméket alkottak, akkor ez azért történt, mert abban értéket láttak, vagy lélektanilag kifejezve, mert az utána való törekvés meg volt bennük. *Spranger* ezért a kultúrjavakat „objektív értékalkotásoknak” nevezi.

Ezekben a történet folyamán előállott értékmegvalósításokban, minden kultúrában élő embernek kisebb-nagyobb része van, mert számára többé-kevésbé értékesek. Ez nem jelent mást, csak azt, hogy az emberben erős igyekezet, vagy értékirányzatok találhatók, melyek egymással összefonódva és összefüggésben lévén, kihatnak az ember élményeire.

Spranger feltételezi tehát, hogy mindenkiben dominál

egy értékírány, melynek felismerése, az egyéniség megismerését lehetővé teszi. *Spranger* deduktív úton, kiindulva az egyéni szellemi struktúrából nyeri azokat az alapirányokat, melyeket az egyes történelmi kultúrák csak sajátos köntösben és észszerűtlen eltorzulásban mutatnak. Ha tehát az objektív értékalkotások, a kultúrjavak beoszthatók, úgy ezeknek megfelelően a szubjektív értékírányzatok és velük együtt az emberek is, akikben ezek uralkodnak, szintén beoszthatók. *Spranger* a deduktív úton megállapított hat alapirány mindegyikét az egyéni struktúrában dominálónak föltételezve, nyeri érdekes típusait, amelyek nem a valóság hű másai, hanem „időtlen ideáltípusok,” melyek mint sémák, vagy normálstruktúrák, a történelmi és társadalmi valóság jelenségeire vonatkoztathatók.

A típusok felállításánál *Spranger*, a lélektani teljesség felfogásából indul ki, amely szerint minden individuumban minden értékírányzat megvan, mégis az uralkodó érték, a maga értelmében színezi valamennyit. *Spranger* tanítása szerint, a kultúrértékek hat kategóriába oszthatók, melyeknek az ember hat alaptípusa felel meg. Ezek a következők: teoretikus (uralmi) ökonomikus, esztetikus, szociális, politikus, vagy hatalmi és vallásos típus.

A teoretikus embert a tárgyasra való beállítottsága határozza meg, amelyre ő személytelen módon fölteszi a maga éles és pontos megkülönböztetéseit és beosztásait, hogy ezen módon tiszta és logikus világos, kifogástalan rendszerhez jusson. Minden személyes és ezáltal az érzés és kívánság is háttérbe szorul; csak egyetlen szenvedélyt ismer, az objektív ismeretét. A világ az ő számára általános lények szakmunkája és általános függési viszonyok rendszere. Azonban legyőzi a momentumhoz való kötöttséget. Inkább időtlen világban él. Pillantása messze jövőndőt fog át, néha egész földkorszakot és ebben a higgadtságban összekapcsol multat és jövőndőt törvényszerű renddé, melyen szellemével uralkodik. Énje részese az örökkévalóságának, mely igazságainak örök érvényéből sugárzik ki.

Az ökonomikus ember az, aki minden vonatkozásban hasznossági értéket helyez előtérbe. Minden életföntartás, a természetszerű létért való küzdelem és a kellemes életalkítás eszközévé lesz számára. Takarékosan bánt az anyaggal, az erővel, a hellyel, az idővel, hogy belőlük a hasznos hatások maximumát nyerje magának. Cselekvéseinek értéke nem értékmegkülönböztető felfogás mélyén nyugszik, hanem a teljesen külsőleges hasznossági hatásokban. A megismerő munkásságra sokat ad az ökonomikus ember, de nem mint-ha az igazság értené, hanem mert a tudást akarja értékesíteni. Megismerések, amelyek semmi hasznót sem hoznak

számára, értéktelenek. Az esztetika az ökönomikus embernek legfeljebb eszköz az élet kellemesebbé tételére, tehát annyiban értékes, hogy azt fényűzőként ápolja és törekszik utána. Világosan mutatkozik sajátos volta szociális téren. A tiszta kultúrában ő az egoista, a többi ember érdektelen számára, vagy csak annyiban fontos, amennyiben mint termelő, fogyasztó, vagy mint ökönomikus céljainak segítője.

Az esztetikus embert nem könnyű jellemezni. Távol áll az anyagiasságtól. A létet másodkézből éli. Az ilyen típusú emberek nem érintkeznek közvetlenül a valósággal, ami a megkívánást és a cselekedetet ébreszti. Nézik az élet kép-játékát, természetesen nem teoretikusan reflektálva, hanem beleérezve és élvezve. Ezért azután a tudományos működés fölfogása, de méginkább az ökönomikus terület praktikus-sága számukra idegen. Politikai téren az esztetikus a lehető legnagyobb szabadság és fejlődési lehetőség híve. Ő képviseli „a szép emberiség liberalizmusát.”

A vallásban is erős ellenszenvvel viseltetik minden dogmatikusság iránt. Az ő vallása „harmonia a mindenséggel”, az egész természet megelevenítésének és isteni voltának szemlélete.

A szociális embert jellemzi a szerető beállítottság embertársaival szemben, ami arra vezet, hogy ő nemcsak a saját életét éli, hanem a többiekét is, amikor is a saját léte, egészen háttérbe szorulhat. Ezért áll távol tőle minden önzés. A tudomány az ő számára nagyon is hideg és tárgyi. Az ökönomikus magatartás ellentmond önzetlenségének, de mivel a politikai tér kemény és tekintetnélküli törtetést kíván, ezen a téren teljesen alkalmatlan. Államideálja olyan társadalmi forma, amelyben minden ember kölcsönsegít és az ő felfogásában Istenben boldog. Közel áll a szociális emberhez a vallásosság; egy mindenfölkött szeretettel őrködő lény aki, az ő számára a legnagyobb érték.

A hatalmi ember az, aki azt akarja, hogy minden más ember az ő véleményéhez és rendelkezéseihez alkalmazkodjék. Nála minden eszköz azt a célt szolgálja, hogy a többieket elnyomja. Éles ellentétben áll a hatalmi ember a szociállal, ez utóbbinak szeretetéből semmi sincsen benne. Legkevésbé van kapcsolatban a vallással. Isten az ő számára legfeljebb a nemszívesen elismert még hatalmasabb tényező.

A vallásos ember az, akinek egész szellemi struktúrája tartósan a legmagasabb, teljesen kielégítő értékélmény megteremtésére irányul. *Spranger* három alakját találja a vallásos embernek: a) az immanens misztikust, aki minden életértéket tisztel, mert Isten lakik benne.

b) Ellentéte a transzcendentális misztikus, aki minden

földit megvet és teljes szellemi magatartásban egy túlvilági szféra felé hajlik, amibe beleolvadni, fölemésztni a célja.

c) A harmadik fajta a földieket mint szükségest és jót érvényesülni hagyja, de élesen elválasztja a földöntúliaktól, amelyben egyedül él és uralkodik az isteni. A megismerés a vallásos ember részére értéket jelenthet, de a megismerés határai is átléphetetlenek. Az önkonómikus terület, a vallásos ember számára szükséges, de nem éppen fontos eszköze az életfenntartásnak, aminek magát nem szabad lekötöni. Az esztétikus területnek viszont van néhány érintkezési pontja a vallással, de ez a materiálishoz van kötve és nem önmagában értékes, hanem legfeljebb, mint az isteni különösebb kifejezése. A szociális ember hatásköre a vallásoséval a leg-szorosabb összeköttetésben áll.

Spranger a „Lebensformen“ hat típusa mellett még *etikai* és *vitalis* típust különböztet meg, amelyben sajátos pubertástípusokat lát.

Érdekes megkülönböztetést tesz *Spranger* a kettős szerkezet („Doppelstruktur“) és kevert típus („Mischtyp“) között. Mindkettőben két, vagy több értékirány fejlődik ki, de míg ez utóbbiban az értékirányok strukturálisan forrnak egybe egységes teljesítmény céljából, addig a Doppelstrukturban több értékirány küzd egymással, amely azonban a személyiség szétforgácsolódására vezethet. Ezek az esetek az ifjúkorban gyakoribbak és éppen azért itt vár fontos szerep a nevelőre. Ugyanis az ellentétek kiegyenlítése olyan célkitűzése, melynek elérése különböző értékirányok együttes teljesítménye lehet.

Spranger szerint a típusok útmutatások és törvények a szemlélésnek fogalmi konstrukciójához (43:20 és 390). *Spranger* valószínűleg saját típusaira gondol, melyek absztrakt voltunk mellett is nagyon szemléletesek. Művészileg felépített típusaiból nagy hasznót meríthet a pedagógus, mert hiszen a nevelés elsősorban a megértés aktusa. Így tehát az elhivatott nevelő nem tehet okosabbat, mintha a gyermeki lélek megértésénél elsősorban az uralkodó értékirányhoz kapcsolódik, amelyen keresztül beletekinthet a lélek természetfölötti struktúrájába.

Az eddig tárgyalt típusok összehasonlításához egy egyértelmű megoldás tartozik. A különböző tipológiák, különböző szempontokból történő osztályozást foglalnak magukba s így mindegyik voltaképpen más-más feladat megoldását célozza. Az eddig ismertetett típustanok mindegyike a végtelenül gazdag emberi léleknek más-más síkján mozog, mégis igyekeztünk lehetőség szerint az egyes tipológiákat közös nevezőre hozni, a következő képen:

Spranger értékirányzatai

teoretikus,	esztétikus,
ökonómikus,	vallásos,
hatalmi,	szociális,

Kretschmer két fő típusa:

<i>Ciklotim,</i>	<i>Schizotim,</i>
------------------	-------------------

Boda

emocionális,	szenvedélyes,
lereagáló,	nem lereagáló,

Jaensch

Integrált,	Desintegrált,
------------	---------------

Jung

Extravertált,	Intovertált,
(kifelé szemlélő),	(befelé forduló),

Pfahler

Asszociáció

Perseveráció

folyékony tartalommal színérezkelő.	szilárd tartalommal formaérezkelő,
-------------------------------------	------------------------------------

Klages

kötöttségek az „én”-hez, feloldódások az „én”-től,

Megjegyezve, hogy *Jaensch* típusai formális funkció-típusok, *Sprangeréi* tartalmi értéktípusok. A *Kretschmer* temperamentum típusok beilleszthetők az integrációs tipológiába, bár szemléletességük, könnyebb kezelhetőségük indokolja önállóságukat.

Charcot.

Az első tipológiai felosztás *Charcot* párisi orvos szerint történt, aki az egyéneket a szerint osztotta típusokra, hogy, hogyan jutnak a megtanulandó anyag birtokába. Ez az elmélet tulajdonképpen pedagógiai tipológia. A következő elméletek többé-kevésbé szintén pedagógia típusoknak nevezhetők, ellentétben az előbb tárgyalt „személyiségi” típusokkal. *Charcot* szerint háromféle típus van:

1. vizuláris,
2. motorikus,
3. auditív.

Ujabb vizsgálatok kiderítették, hogy ezek a típusok sokal inkább keverték, semhogy tiszta, szemléleti típusként lehetne felállítani. A tiszta típusok hipotézisének velejárója volt az a feltevés, hogy a különféle érzékek útján keletkezett képzetek nem egyforma értékűek, hanem nagyon különbözők, sőt ellentétesek aszerint, amint az illető egyéni hajlama az egyik, vagy másik szemléleti típust közelíti meg. Ezt a feltevést *Betts* döntötte meg, aki kísérleteivel kiderítette

a különféle eredetű képzetek élénksége, hűsége és gyakorisága közötti korrelációt. Ez azt jelenti, hogy akinek élénkek a vizuális képzetei, annak többnyire élénkek az auditív, vagy motorikus képzeletei is. Tehát tiszta típusról, vagyis egy határozott képzetformálási és megtartási irányról beszélni nem lehet (4:130—132).

Binet

Hasonló munkálatokat folytatott, 1897-ben kísérletei alapján két típust állított fel:

- a) leíró típust és az
- b) emocionális típust.

A leíró típus kizárólag receptív, mert a látottakhoz nem tesz hozzá semmit. Tulajdonsága, hogy mindent jól elemez, de a vonások horderejére nincs tekintettel.

Az érzelmes típus nemcsak azt beszéli el, amit az elébe helyezett tárgyon látott, hanem hozzáfűzi a maga érzelmi benyomásait is.

Majd tovább folytatva kísérleteit, négyféle altípust alkotott:

1. *Megfigyelő*: ez rendszerez és abból, amit lát eredményt és cselekményt következtet.

2. *Tudós típus*: keveset törődik a megfigyeléssel, ő a meglevő tudást viszi a dolgokba. Pl. az őszi erdő színtelenségének oka: a klorofil elvesztése.

3—4. *Képzelő és költői típus*. Itt a megfigyelés jelentéktelen, de erős a képzelet, az emlékezés és az érzelem.

Binet módszere alapján mi is végeztünk kísérleteket, amely egy tárgy, illetve egy kép leírásából állt. A tárgy, a kísérleti személyek elé állított kis csengő, a kép pedig: „A pozsonyi országgyűlés” című kép. A kísérleteket 18—19 éves leányokkal végeztem, akik vezetésem alatt a tanítónőképző IV.—V. osztályába jártak. A feladat az volt, hogy a kísérleti személyeknek fél óra alatt le kellett írni a gondolataikat a csengőről, illetve a képről. Minden teljesítményt úgy tekintet, mint oly próbaeredményt, mely a tanuló egyéniségét, vagy ennek az egyéniségnek legjellemzőbb vonásait tárja föl. Főcélom itt, hogy az egvén felfogásának tipikus különbségeit vizsgáljam, amint azok valamely tárgy fölfogásában nyilvánulnak. Ezek a felfogásbeli különbségek nem jeleptik azt, hogy az egyének más helyzetekben, más körülmények között, ugyanezeket a különbségeket fogják mutatni, mert ezek a kísérletek nem adják az egyéniség teljes képét, hanem személyiségüknek csak egynéhány tipikus vonását.

A kísérletben 22 tanuló vett részt, akik a legkülönbözőbb módon fogták föl és magyarázták a feladatot. A tárgy és kép leírásának eredményében elég gyakori eset, hogy a

típusok nem mutatkoznak egészen tisztán. A leíró gyakran vegyül a képzeletivel, tanulttal; a tanult elmélyedővel, képzeletivel, megfigyelővel, bírálóval és elmélyedővel; a megfigyelő bírálóval tanulttal. Adataim azt bizonyítják, hogy három típus uralkodik: a leíró, az érzelmi és a megfigyelő. A többi csak csekély számmal szerepel, valójában úgy tekinthető, mint variációja a háromnak.

A növendékek képzettársítását vizsgálva, úgy tűnik fel, hogy ugyanaz az egyén más esetben nemcsak más módon társítja a képzeteket, hanem képzettársítása egészen más típushoz tartozik. Itt is úgy van, hogy a kép szemlélete alkalmával a tanulók többsége egészen más típushoz tartozónak látszik, mint a tárgy szemlélete alkalmával. Az összes tanulónak csak kb. 12 %-a tartotta meg ugyanazt a típust a tárgy és a kép szemlélete alkalmával, míg 88 %-a változtatta típusát, a szemlélet tárgyának változtatásával.

Ebből következik, hogy a tárgynak, nagy hatása van a fölfogás típusára, adott körülmények között. Ez mélyebb lélektani törvényre, a konstellációra vezet vissza, melynek alaptevő fontossága van a tanulás szempontjából.

A kísérletek még egy érdekes tapasztalatot eredményeztek. Ugyanis az eredmény összefügg az iskolai munkával, amennyiben túlsúlyban van az elmélyedő, tanult, megfigyelő és bíráló típus együttléve. A tanulók valamennyi dolgozata arra enged következtetni, hogy a tanítás főképp az értelmet fejleszti. Az értelemnek e túlsúlya mellett a tanuló többi egyéni jellemvonása aránylag kevésbé nyilvánul, vagy ha igen, az nyilván összefügg a kép leírásával. Ugy látszik, a kép alkalmasabb a képzelet fölébresztésére. A kép leírásánál a képzelet egyidőben dolgozik testvérével, az emlékezettel, mert, amikor a tanuló a képet leírja, azt egyúttal el is kell képzelnie.

A vizsgálatok alapján megfigyelt valamennyi típust két nagy csoportra lehet osztani. Az egyikbe tartoznak azok, akiknél a képzelet van túlsúlyban, a másikba mindazok, akiknél az értelmi működések felülmúlják a többiét. A képzelődők csoportjába tartoznak: a leíró, képzeleti, érzelmes típusok.

A másik csoportba, kiknél az értelem uralkodik, az elmélyedők, a megfigyelők, és a bírálók. E két csoport végeredményben az érzelmi (emocionális) és értelmi (intellektuális) típusra vezethető vissza.

Binet, a felnőtteket megfigyelve még több típuspárt különböztet meg:

1. a) *öntudatos*, ez a feladatok megoldását öntudatosítással éri el.

b) *nem öntudatos*, mely inspirációkból, vagyis hirtelen

ötletből találja meg a megoldást. Pl. *Archimedes* az úszás törvényét.

2. a) *Objektív típus*. Ez a nem „én” adatait világosan látja.

b) *Szubjektív típus*, a realitás szabályait átalakítja magában a megengedettnél nagyobb mértékben. Az „én” áll szemben a nem „én”-nel.

3. a) *Praktikus típus* foglalkozik a világgal; ügyes ember.

b) Ennek ellentéte, a *sokat beszélő ember*, aki csak szavakban okoskodik. Érti a szölogikát.

Ezeknek részletesebb ismertetése azonban nem tartozik szorosan tárgyunkhoz.

Sesemann.

Igen találóan, nevelői célzattal festi *Sesemann* „Eine bildungscharakterologische Untersuchung” című munkájában az ifjúkor típustanát. Tanulságos fényt derít azokra a (különösen nemi) különbségekre, melyek fiúk és lányok között található, illetőleg azok pszichéje között földeríthetők. Mi is tehát a két nem között típusalkotó különbség? A fiúk nemi élete könnyebben elszakad a személyiség magvától, a lelkitől. A szerelmi motiváció indítóoka fiziológiai, a lányoknál inkább pszichikus, mélyebb, szellemibb. A lányoknál éppen e mélyebben gyökerező nemi élet nyugtalanságot okoz. A lélek nyugtalan rezgését okozza az a sejtelen, amely reá vár. E nyugtalanság lassan differenciálódik, amikor a lány érdeklődni kezd a másik nem után s párosul a kiválasztott második személy erkölcsi értékelésével. Ha a nemi élet a lányoknál nem korai és primitív, hanem tiszta és természetes, biztosabb ítéletre tesznek szert, a másik nemmel szemben, mint a fiúk. A lányoknál szellemi, erkölcsi mozzanatokban indul meg a párkeresés azért ideálisabb. Látszólagos önzésük nagyobb lelkiségen és tisztább bíráló képességen nyugszik. A lányok kritikai képességei is az érzelmek hatása alatt állanak, vagy nincsenek is kifejlődve. Erősebbek a lányok az intuitív megismerés terén. Felszínes a lényegfelismerésünk. Gyakori a kitartás hiánya. Rendszerint ingatógok. Szuggesztibilisek, önállótlanok és kevésbé eredetiek. Fontos náluk, hogy *ki* mit mond és nem az, hogy *mit* mond. A lányok előnye, hogy nagyobb a beleérző képességük, át tudják gondolni mások érzelmeit. — Az igazi lány hiú, rendszerint arra figyel, milyen benyomást gyakorol másokra. A lány speciális tulajdonsága, hogy fizikuma gyengébb. Durva, nehéz munkára nem alkalmas azonban ezt sem lehet kizárólagos gyöngeségnek mondani, mert felülmúlják a fiúkat

virrasztásban, hegyitúrákban stb. A leányok lelki erőfeszítéssel konpenzálják gyöngeségeiket. Csekélyebb képességűek a helyesírás terén. Nagyobb érzékenységet mutatnak a színek iránt. A leányok érzéki élete inkább a szellemben gyökerezik, a fiúké inkább érzéki jellegű. A leányok a szexualitást is át tudják szublimálni szellemi síkra. Az érzéki élet lángjának eltűnése után is tudnak a másik nemhez ragaszkodni. A szenvedést is jobban elviselik. A leányokban nagyobb a sejtelmeknek az élete. Igazi „Ahnungsmensch“-ek. Költészet, vallásosság, lelki részvét jellemzi őket. A megismerés területén, az elmélet gyenge, de a gyakorlat erős megfigyelőknek tartja és mutatja őket. Emlékezetben ott erősek, ami érdekli őket. Fantáziájuk színes és intenzív. Nagyobb emocionalitásuk érzelmesebb természetükből fakad. *Allers*: „Werden der sittlichen Karakters“ című művében jelzi, hogy a leányoknál magasabb fokú teljesítményt ott lehet látni, ahol a családokban egyenlően nevelték a fiúkat és leányokat. A leány és fiú intelligenciája között legnagyobb különbség az érdeklődés terén van. A leányok intelligenciájának praktikus működésénél jellemző az emocionális logika. Az értelmi logikával szemben a konklúzióhoz keresik a premissákat. Ennek pszichológiai alapja, a jellegzetes tengelytulajdonság: a leányok nagyobb emocionálitása. Kevésbé tárgyilagosaik, mert nincs széles látóköriük. Az előítéletek erősen befolyásolják ismereteiket. Jellemzi a leányokat az előrelátás, az aggodalmaskodásra való hajlam. Intrika az egyetlen fegyver náluk a személyiség megóvására. Karakterisztikus női vonás a félénkség is. Fiatal korban a „timidité“ francia szóval lehet jellemezni, amely a veszély túlbecsülésében és a saját erőinek lebecsülésében nyilvánkozik meg. Vajjon honnan származik e csekélyebbértékűség érzése? Ennek kétféle magyarázata van.

1. Szervezetükből és biológiai hivatásukból. 2. A kultúra számos ágából való kizárásból. A leányok akarata inkább reaktív (visszahelyező), mint aktív. Ösztönös tetterejük gyengébb. A veszélyt erősebben érzik, mert „Ahnungsmensch“-ek. A veszélyre menekülési reakcióval felelnek. Elbűnnek a veszélytől. Nem nyíltan védekeznek, inkább visszahúzódnak. Jellemző az ellenvetés hajlam. Egyszerre lehet áldozatkészség és személyes érdek is ugyanannak a cselekedetüknek a motívuma. Társasérintkezésükben kedvesek. Egoista hajlamuk erős. Központi beállítottságúak.

A szexuális élettel kapcsolva könnyebb a leányoknál típusot találni. Vannak erre vonatkozó tipológiai kísérletek is *Sesemann*ál.

Sesemann a gerai életközösségi iskolában folytatott vizsgálatokat. Főcélja az volt, hogy megfigyelje a gyermek sa-

játosságainak szabad kifejlődését. Csakhamar sikerült csoportokat látnia a különböző mozgásalakító, levezető gyakorlatok után, a mozgásformák leküzdésére és átalakítására. Érzéseiket zenére kifejező mozgásokkal kísérték a növendékek. Megfigyelés alapján négy csoport alakult ki:

Fiúknál: fickó típus, kópé típus.

Leányoknál: anya típus, hetéra típus.

A fickó — és anya típusnál, valamint kópé — és hetéra típusnál közös vonásokat állapított meg.

A fickó (anya) típus mozgásképét meggondolt óvatosság jellemzi. A kópé (hetéra) típus mozgását pedig bizonyos féktelenség. Nehezen tartja be a taktust, még egyszerű járásnál is.

Sesemann a mozgásképen kívül a szociális magatartást és a hajlambeli diszpozíciókat megfigyelve, mindegyik csoporton belül három alcsoportot különböztet meg:

A fickó (anya) típus:

1. Jószerű, barátkozó, komoly, gyakorlati.
2. Akaratos, nem barátkozó, mindent szívére vesz, szélsőséges, lassú.
3. Szerény, barátkozó, egyenletes, nyugodt, barátságos.

A kópé (hetéra) típus:

- 1.) Hetyke, barátkozó, könnyelmű, derült, öntudatos.
2. Szemtelen, barátkozó, tartózkodó, egyenletes, korrekt.
3. Félénk, nem barátkozó, tartózkodó egyenletes.

Első pillanatra feltűnik már *Sesemann* csoportjának megegyezése *Kretschmer* típusaival. *A fickó (anya)* típusnak megfelel a ciklotim temperamentum, melynek leggyakoribb sajátságai *Kretschmer* szerint a következők:

1. Barátkozó, jószerű, barátságos, kedélves.
2. Derűs, humoriránti érzéssel, élénk, hirtelen.
3. Csendes, nyugodt, mindent szívére vesz, puha.

Az első csoportba tartozó tulajdonságok, a ciklotim temperamentum pszichikai tempótól és hangulattól független alapsajátságai.

A schizotim jellemvonások a következők: 1. Nem barátkozó, csendes, tartózkodó, komoly, különködő.

2. Félénk, finomérzésű, érzékeny, ideges, izgatott. Természet és könyvbarát.

3. Irányítható, jóindulatú, közömbös, tompa, buta.

A *kópé (hetéra)* típus alcsoportjai éppen olyan heterogén elemeket tartalmaznak, mint amilyenek a schizotim típuskörön belül találhatók.

Sesemann a testalkat és a jellem közti összefüggések vizsgálatára nem tért ki. Mégis megjegyzi, hogy egy csoportba tartozó gyermekek feltűnő alkati hasonlatosságokat mutatnak. A fickó és anya típushoz tartozó gyermekek általában tömzsi testalkatúak, kissé kövérek, alacsonyok, többnyire igen erősek. A kópé és hetéra típusokhoz tartozó gyermekek nagyrésze gracilis mozgási apparátussal bir. Gyakran találunk köztük kimondottan leptoszomokat. Igaz, hogy óvatosságot követel a gyermek nagy testalkati változékonysága. A testalkat és jellem, felnőtteken megállapított összefüggéseink átvitelében, mégis fel kell vetnünk azt a kérdést, vajjon a mozgási apparátus nincs-e épúgy alávetve változásnak, mint maga a testalkat? Aligha lehet erre a kérdésre nemmel válaszolni.

Sesemann típusai annyi megegyezést mutatnak *Kretschmer* tipológiájával, hogy bizony tekinthetjük őket utóbbiak kiegészítésének, a gyermek és ifjúkorra vonatkozóan.

A négy csoport mellett feltünteteti *Sesemann*, a *nehezen nevelhető* csoportját. Ezekben mind a négy típus megtalálható. A nehezen nevelhetőség kérdése ma még nagy probléma. Azonban ne felejtsük, hogy egy növendéknél, mint megszüntethetetlen állapot csak akkor jelentkezik, ha a nevelő a pedagógiai magatartás módjait áttekinteni nem tudja. Első teendőnk megállapítani a diagnózist, hogy vajjon adott esetben a nehezen nevelhetőség elhanyagolás formákra, vagy pszichopathiára vezethető-e vissza? Amíg a nehezen nevelhetőség a neveléstudománynak ismertető jele alapján felfogható, addig elméleti képzés útján meghatározott nevelés és gondolkodás (nempedig büntetés és óvás) által is elhárítható, vagy kisebbsíthető a nehezen nevelhetőség. Ellenkező esetben fennáll a lehetőség, hogy a szimptómát elhárítjuk, mielőtt a gyökérhez jutottunk volna (41:47—50).

A *fickó és anya* típus engedelmessége és alkalmazkodó képessége miatt könnyen nevelhetőnek mondható. A *kópé és hetéra* típus tulajdonképpen nehezen nevelhető, mivel pedagógiai rendszabályok alkalmazásánál asszimilációra képes. Viszont a valódi nehezen nevelhetőket úgyszólván teljesen lehetetlen zavarás nélkül a csoportéletbe beleolvasztani. A nehezen nevelhetőnek a közös életbe való beillesztése, a munkához és embertársakhoz való *pozitív viszony kiépítésével* lehetséges. A kópé és hetéra típus gyermekei, mikor látják, hogy viselkedésük nem a tanító büntetésének hanem a csoport nyilvános ítéletének lesz alávetve, nem tűnnek fel többé hetyke tulajdonságaikkal. Eleinte közbeszólások, tréfák által megtörik a csendet, a figyelmeztető intése azonban legtöbbször elég.

A *fickó és anya* típus gyermekei nagyban befolyásol-

ják viselkedésükkel, és pedig irányadóan, a csoport életét. Utóljára természetesen befolyásol a nevelő magatartása, akinek vezetőtulajdonságai a gyermekekkel való mindennapos érintkezésben ismerhetők fel. Jellemvonásai a csoport belső életére lényeges befolyással vannak. Márpedig a pedagógia célja, hogy a gyermek befolyásolását elérje.

A gyermek jogosult akarata és a nevelő jogosult akarata közötti kapcsolat szent, magasztos, azt egy pedagógia sem oldja fel. *Petersen* is erről szól: „Die Lehrerfrage in der neuen Schule“ című művének előszavában.

A nevelő alapvető kötelességei közé tartozik, hogy ismerje az egyes tanulóknak megfelelő módszert; legyen tisztában azzal, hogyan lehet legjobban összeegyeztetni a munkaközösségi csoportokat.

Else Croner.

Igen körültekintő *Else Croner* vizsgálata, amely azonban csak a leányokra vonatkozik. Érdekesen és találóan mutat rá *Else Croner* (*Die Psyche der weiblichen Jugend* 1920.) a fiatal leány főtípusaira: ezek: *anya*,- *erotikus*,- *romantikus*,- a *gyakorlati*- és az *értelmi*- típus.

1. *Az anyatípusban* a leánylélek ösztöne, az élet iránya oly erősen jelentkezik, hogy ezek már mint gyermekek anyák. A babajáték, később a kis testvérek gondozása boldogítja őket. Van olyan formája a játéknak, mely mint anya és gyermeke között folyik le s van olyan, ahol a leányka a babával iskolát játszik. Amaz a jövődöbeli 'anyaságra' mutat, emez pedig a későbbi nevelői, vagy tanítónői hivatásra. Idegenkednek az elvont tudományoktól, konkrét és életük egyetlen, sajátos értéke a gyermeki élet felé való fordulás. A szociális nőiskola felel meg nekik a legjobban. A magasabb leányintézetekben nem fényes tanulók, bár kötelességtudók. Passzívak és receptíve viselkednek itt. Tanárnőik közül azokat szeretik különösen, akik anyai tulajdonságokkal megáldottak. Előbb a gyermek iránt érdeklődnek és csak azután a férfi után. E típusnak nincs megfelelője a fiúk között, apai hajlamú nem akad. Nevelői és szociális munkára termettek s ebben a hivatásban jobban kedvelik a kisgyermeket, mint a nagyot. Inkább nevelnek, mint oktatnak. Anyaságuk nem pótlása a testi anyaságuknak, hanem egyenrangú azzal. Az anyai ösztön nem egy a fizikai anyasággal, mert meglelhető annál is, aki sohasem lesz anya. Viszont lehet valakinek hat gyermeke és lelkének mégis anyai jellege. Az anyai adomány korán jelentkezik és ki nem vész a szívből soha. Az a leány, akiben nincs semmi anyai, szociális önzése miatt nem teljes értékű. Ezzel

szemben a *szociális típus* minden emberi életet rokonának tart, mindegyik szent előtte. Nem ritkán találkozunk az anya típussal érettebb korban a tanítónőképzőben. A tanítónői pálya alkalmas az ilyen típusúaknak, különösen, ha külső körülmények miatt, a házasságban nem érvényesülhetnek. A tanítói pályán az ilyen természettel inkább a kisebb gyermekeket karolják fel, mert azok jobban segítségre szorulnak.

2. Az *erotikus típus*hoz tartozóknál korán ébred az érzékiség és döntővé lesz egész szellemi életükre. Olykor az olvasmányok s az érintkezés hatása alatt rendkívül erőssé fokozódik bennük ez az ösztön. A serdülés sok veszélyt rejt magában. Azt akarják, hogy a másik nem vegye őket észre. Kacérkodás a legizgatóbb játékuk. Minden mozgásukkal minden szavukkal, minden ruhadarabjukkal tetszeni, hatni kívánnak. Annyira nem képesek uralkodni magukon, hogy még tanáraikhoz is erotikával közelednek. Ez az erotika nem az érett nő erotikája, hanem az időelőtti erotika, amely a még meg nem erősödött akaratra igen sok veszélyt hozhat. Jelentékeny számuk korán elesik. Jelszavuk az önkiélés. Kiabálnak a gyermekek után, de a legritkább esetben akad közöttük olyan, akiben anyai vonás lelhető. A gyermekkel fékezhetetlen érzékiségüket és önzésüket szépítik. A férfi felé az „én” az önkiélés hajtja őket. Odaadásra nincs hajlamuk. A tiszta fiatal leány ébredő szerelme inkább lelki, mint érzéki s a fordított sorrend a leánylélek romlásának a szomorú jele. Az erotikus típusokban Éva rejlik és nem a Madonna.

3. A *romantikus típus* illúziókból él. Nagyon érzékenyek. Nem lágolnak, mint a többi leány, hanem istenítenek valamely férfit, istenítenek érzéki színezet nélkül. Gyermekként nekik adják oda magukat. Szeretnek mindent, ami az övé s teljesen meghódolnak akarata előtt; ám ahogy észreveszik, hogy ez a férfi szentségtelen érzékiséggel közeledik feléjük, elfordulnak tőle, akaratauk fölébred s kapcsolatuk végkép megszakad. Nemcsak férfi tündökölhet előttük földfeletti fényben, de nő is. Átalakítják a világot, mielőtt fölfedezték volna. Az iskolában is azt szeretik, ami a képzeletet foglalkoztatja, a távolság, az idegent az exotikust. Vágyaik netovábbja az utazás. A fiúk között is van romantikus típus, de ezen gyakran átérzik az erotika, a leányoknál azonban tiszta a romantikus típus, amely kizárja az erotikát. Ennek a típusnak mellékhatása a művésznő típusa.

4. A *gyakorlati leánytípus* a romantikusnak éles ellentéte. Lélektanilag ennek a megvilágítása a legnehezebb, mert sem naplót, sem költeményt sem önvallomást nem ír. Szeme nem ragyog, nyelve nem színes, túlzás nincs benne, fiatal és mégis érett. Az életet úgy nézi, ahogy van, szállongó vá-

gyak és eszmények nélkül. Az érzelmi élet tévútjait nem ismeri. A serdülő kor veszélyeinek a legkevésbé van kitéve. Az iskolában sem kedvelt tárgya, sem kedvelt tanára nincs, ám azért eredménnyel tanul. A szerelem szó sok neki és inkább hajlandóságot mond. Életében, amely tollrajzhoz és nem színes olajfestményhez hasonló, sem forrpont sem fagypont nem található. A külső behatásokra nehezen felel, nem befolyásolható könnyen. Míg más lány csak kényszerből választja a kereskedő pályát, ez a típus örömmel. Neki nem szükséges az irodába menetel előtt ideálokat eltemetni. A belső élet nem ütközik össze a hivatással. Hűsége oly biztos, mint gazdasági érzéke. A költészetet lenézi. Mások felett kegyenlen ítél.

5. *Az értelmi típusokhoz* azok a leányok tartoznak, akik a felsőbb leányiskolákban a tudományok elsajátítására vannak beállítva, akik szívesen gondolkodnak, tünődnek, bírálhatnak; akiben nagy az érdeklődés a pszichológia, a filozófia iránt, akik a jelenségek okait és összefüggését kívánják megismerni. Az iskolákban ezek a tanár büszkeségei, akik legyőzik az érvényesülni akaró hangulatokat és érzelmeket. Műveltség és tudás az ékességei. Ezekből kerülnek ki a nők szellemi vezérei s a nő-tudósok. Korai intellektualitásuk könnyen jellemük kárára lehet, erkölcsi elmélyülésüket és finom érzésüket gátolhatja.

Else Croner „fiatal lány” típusai voltaképpen pubertástípusok, amelyekben erősen érezhetők a sprangeri pubertástípusok. Croner felosztásában nehéz volna az egységes fundamentum divisionist megtalálni. Croner szerint a „differenciálás szempontját a lelki életben uralkodó alaphangok adják, melyek az egyes leánycsoportoknál más-más dallamot alkotnak.” A női lélek specifikus sajátosságainak, finomságainak intuitív megragadása képezi egyébként is Croner munkájának legnagyobb értékét. Nyilvánvaló, hogy Croner típusai közül az anyatípus az, amely a fiúkkal összehasonlítva a legnagyobb struktúrakülönbséget mutatja, amelynek megfelelőt fiúknál egyáltalában nem találunk. E. Croner típusai igazi pubertástípusok (17:14—26 o.).

Lazar.

Ervin Lazar tipológiájában a leányok testalkatát vette alapul. Eszerint van:

1. *Infantilis*: arckifejezése és vonása gyermeketeg marad, bárhogyan is halad előre a pubertásban. Ezzel kapcsolatos: a magas és csipogó hang. E tulajdonságokat megtaláljuk később abban a nőben, akiknek nincs önállósága és támogatásra szorul.

2. *Puerilis*, vagy fiús lányok. Ugy hatnak a szemlélőre, mint a nyíltszívű élénk fiúk. Hangjuk tiszta, csengő. Könnyen hajlanak élénk, ficáncoló viselkedésre, amely azonban nem veszti a maga ártatlanságát. Motorizmusuk fejlett. Hoszszú a kezük, lábuk, szögletes a viselkedésük. Állandó és őszinte szolgálatkészség a tulajdonságuk. Humoros viselkedésükkel másokat kívánnak mulattatni. Szeretnek fiús foglalkozásokat űzni.

3. *Virago*: ezek Michel Angelo nagy szűzei. Élesebb arcvonás, céltudatosság, tetterő, mély (rigó) hang, királynői és energikus fellépés, komolyság és „Die centrale Beweglichkeiten“ a belső központból kiinduló (uralkodó) mozgékonyság jellemzi. Lazar az antik népek Minervájához hasonlítja őket, vagy a középkor apátnőihez.

4. Legfejlettebb női lelki-típus a *Virginalis*. Leányos arc, igazi leányhang jellemzi. Fellépésükben a társadalmi formák kultusza látszik. Tudatában van, hogy ő nő akiből varázs árad. Magaviseletében kellemes, esztétikai hatásokra törekszik. Iparkodik a társaságban a jó hang megőrzésére. Legérzékenyebb leánylélek, aki nagy kiméletre szorul.

5. *Mulieris* típus, Junóra emlékeztet. A házi tűzhely geniusa, akit szépen jellemez Madách szava: „Ne hidd, hogy sírod éje elriaszt, én glóriával általlépem azt”. —

Bizonyos nyugalom és átszellemült méltóság jellemzi e típust. Beszéde bizonyos passzivitást, lustaságot árul el. Ez a női típus korán érik. Feleség és anya akar lenni. Konzervatív, nyugodt, békés, családi élet után vágynak. Jellemzi e típust továbbá a fizikai és szellemi anyaság, házi rend megóvása és a vezetésben az erőskezű gondoskodás. Ezek azok a nők, akik tudnak az életnek újra tartalmat adni és még a legnagyobb veszélyben sem hagyják összeroppanni férjüket.

A most tárgyalt elvek nemcsak a pszichofizikai törvények magyarázatánál, hanem pedagógiaiilag is fontosak, mert típusok szerint feloszthatjuk a növendékeket.

A női pszichét vizsgálva rájövünk arra, hogy a nőnek társaság kell, ahol kibeszélheti magát, ahol könnyíthet belső feszültségén. A magányt nem bírja. Női remetéek nem igen voltak. A nő élményei mélyebbek, tartósabbak. Ami a fiúknál epizód, az a lánynál végzetszerű lehet. A lány félénk, védelemre szorul. Egy jellemző ősnémet szokást említ L. Bopp, hogy a templomba menetel alkalmával a fiúk az apa után mennek, a lányok a mama előtt. Végül megállapítható még az is, hogy a nőnek a lényegéhez tartozik a vallásosság. Ahogy Michel Angelo Istene a Kapella Sistinában megteremtette a nőt, rögtön imádságba kezdett. Ádám tudatra eszmélésekor nem tette ezt.

(Mindezek ismerete nem fölösleges az oktatóknak és ne-

velőknek. Nem kezelhetjük az introvertált és extravertált típust úgy, mint a szemlélődőt, az aktívát, az erőszakost, engedékenyt úgy, mint azt akinek élete kiszámíthatatlan össze-visszaság és azt akinek cselekedeteiben bizonyos irány észlelhető. Nem cselekszik helyesen, aki egyformán kezeli a nyugodtat, a tanulékonyt, nehezen taníthatót, a meggondolatlant, a szelest és a megfontolás alapján döntőt, az idegest, a degeneráltat s az épet, a falusit és a városit, a kicsit s a nagyot, a szemérmest s a lendületeset, a búskomort s a vidámat, a testiségben felolvadót s az idealizmustól felhevítettet, a humanistát és realistát, a gyors és lassú felfogását, a ragaszkodót és elhúzódot, a megnyugvót s a lázongót, az önzőt és az áldozatot, a kegyest, a vizuálist, akusztikust és a motorius típust, a képzelgőt s az értelem befolyása alatt állót, a serdülő leányt s a serdülő fiút, az anyatípusú leányt és az erotikust.)

A nevelő mint a lelkek alakítója és irányítója, sikeres munkára csak akkor számíthat, ha egyénileg nevel, ha az ifjúság belső világának csodálatos gazdagságához és sokféleségéhez alkalmazkodik, ha alkalmazkodik az egyéniségéhez és a típushoz. Ennek az egyéniségnek a megközelítéséhez, feltárásához, megértéséhez segíti a pedagógust a típusok pszichológiája. A nevelés ideál mindenkire nézve ugyanaz. Ennek az eszménynek a megvalósítani akarása azonban már különböző adottsághoz, különböző testi, értelmi és erkölcsi sajátosságához, képességekhez, hajlamokhoz van kötve s éppen ezért ezek a különböző feltételek, különböző eljárásokat és módszereket igényelnek.

III. Fejezet.

A tipológia szerepe a nevelésben.

Az eredményes nevelés elengedhetetlen feltétele a *növendék személyiségének lehető minél teljesebb ismerete*. Lehetetlen vállalkozás lenne ugyanis olyan képesség fejlesztése, amely talán nincs is a gyermekben. Így például hiábavaló munkát végzne az a nevelő, aki mindenáron matematikai zseniket akarna nevelni olyan növendékekből, akinek erre egyáltalán nincsenek képességeik. Természetesen bizonyos minimális követelményeket minden növendékkel szemben fel kell állítani, azon a téren pedig, ahol nagyobbfokú képesség mutatkozik, túlfejlesztésre is lehet törekedni. A nevelő tevékenysége csak akkor válik öntudatosná, ha számot ad magának arról, kivel áll szemben. A növendék megismerése oly lényeges feladat, hogy nem elég erre tisztán intuitív megismeréssel törekedni, hanem ehhez tudományos emberismeret is szükséges. A nevelő enélkül nem ismerheti fel az egyes növendékek egyéniségét, enélkül nem tud a nevelői hatás az egyén veleszületett tulajdonságaiba bekapcsolódni s így a nevelés sikertelen lesz. Elválaszthatatlan egymástól, hogy milyen a növendék most és hogy milyenné alakuljon, mert senki sem lehet akármilyenné, hanem csak meglévő sajátosságai szerint alakulhat. A növendékek megismerése gyakorlati szempontból vagy a teljesen *egyéni* megismerés lehet, de megvalósulhat a tipológiai segítségével is. A növendékekkel szemben való gyors tájékozódást a tipológiával lehet leggyorsabban, de mégis tudományos megalapozottsággal elérni. *Münch* szerint (30:11—20) a tanulóknak már a külső megjelenése is alkalmat ad testi típusok megkülönböztetésére, bár sohasem lehet tisztán ezekből lelki tulajdonságokra következtetni. A felületes nevelő elhamarkodva különbséget tesz a jó- és rossztanulók között, ami szintén könnyen vezethet csalódásra. Még nagyobb a baj, ha a nevelő szétválasztja, minden lelkiismeretesebb megfigyelés nélkül, a növendékeket tehetségesekre és tehetségtelenekre, okosakra és ostobákra. A növendékek helyesebb megismerését azoknak a tipológiai rendszereknek az alkalmazása segíti elő legeredményesebben, amelyeket az előző fejezetben részletesen ismertettünk. A típusok változatos képek, de segítenek a tájékozódásban, közelebb visznek az egyénhez. A valóságban csak egyének vannak. Típusokat csak a vizsgálódó elme alkot. A tudományban éppen a gyakorlati alkalmazás számára szükség van néha olyan segédfogalmakra, melyeknek nincs a valóságban megfelelőjük, de segítenek a tájékozódásban.

A tipológizálás által a nevelő közelebb jut a növendékeihez, jobban megismeri és megérti őket, ennek következtében a nevelő helyesebben ítéli meg a növendékeit és ez a helyesebb felfogás szab irányt a velük való bánásmódnak. Helytelen azonban az az eljárás, hogy erőnek-erejével rá kell erőszakolni a növendékre egy típust. Ebben az esetben nemcsak, hogy nem segédeszköze, hanem egyenesen akadálya lehet a növendék megismerésének. A kevésbbé tiszta típusok felismeréséhez nagy gyakorlat szükséges, amely legkönnyebben a tiszta típusok tanulmányozása révén szerezhető meg. Nem szabad elfelejteni, hogy a típus a megismerésnek nem végső célja, hanem csak eszköze és, hogy az eszközök nem elég finomak ahhoz, hogy a lét változatosságát a maguk egészében megragadják. Amikor a nevelő tanítványai között típusokat vizsgál, a legnagyobb fontosságot az egyéniség csodálatosan változatos lényegének tulajdonítsa. Sohasem szabad csak egyetlen vonást néznie a növendékben, hanem az egyéniség valamennyi forrását számba kell vennie. — A nevelő maga is egy bizonyos típushoz tartozik s így természetes, hogy a hozzá hasonló típusú növendékeket érti meg és értékeli legjobban, de tiszteletben kell tartania minden típus egyéni sajátosságait is. Mivel minden típusnak vannak fény- és árnyoldalai, azért ne törekedjék a nevelő a saját típusideálja szerint alakítani növendékeit.

A típusoknak a nevelésben való szerepük ezen általános elvei után szükségesnek látszik annak gyakorlati megvalósítását is legalább vázlatosan bemutatni. A teljes személyiségi típusokba való besorolás tulajdonképpen csak pubertáskortól, vagy leghamarabb a präpubertástól kezdve alkalmazható növendékek megismerésére. Bármilyen népes is egy osztály, a nevelő igen rövid idő alatt besorolhatja a növendékeket a neki leginkább megfelelő típusba. Ez az első tájékozódás rendszerint csak tiszta típusok felállítására törekszik, a későbbi kiegészítő tapasztalás alapján már sok kevert típust fog megkülönböztetni a nevelő. Természetesen ez csak akkor fog sikerülni, ha a nevelő nem csak egy, hanem lehetőleg több típuselméletet ismer, amelynek alapján egyiket a másikkal kiegészíteni és ellenőrizni tudja. Ha maga a típusalkotás lenne a cél, akkor ezután csak a rendszerezés következne, de a nevelésben a típusalkotásnak eszköz szerepe lévén, igazi nevelői alkalmazása csak a megfelelő következtetések levonása után következik. A növendékeknek típusokba való sorolása után az egyes tipológiai elméletekből levonható következtetések kétféle szempontból segítik elő a nevelés eredményességét. Egyfelől megmutatják azt az utat, amelyn a növendékek a nekik megfelelő típusok alapján általában hogyan fognak teljes értékű személyiséggé kibontakozni, más-

felől egészen gyakorlati elveket nyújt a nevelési szituációk számára. Az előbbi nem más, mint a személyiség magasrendű kibontakozásának problémája, amely a pszichológia modern irányzatait annyira átnemesíti. Felmerül ugyanis az a kérdés, hogy a különböző típusba tartozó egyének egyformán felemelkedhetnek-e arra a magaslatra, amelyet — formai szempontból — magasrendű személyiségnek nevez a pszichológia. Természetesen ez a formai magasrendűség nem vonatkoztatható el teljesen az értékelő mozzanatoktól, mert hiszen a pszichológia „fejlődéseket” vizsgál, amely mindig egy bizonyos fokú többletet, tehát értékekben, éppen fejlődési értékekben való gazdagodást jelent. Kérdés, hogy minden típusú egyén egyformán képes-e végigjárni a fejlődésnek valamennyi lépcsőfokát és végül eljutni ahhoz a legmagasabb rendű személyiséghez, amely talán adottságainál, képességeinél, lelki energiájánál fogva elérhető volna? A pszichológiának ez egyike a legnagyobb szerűbb kérdéseinek, amely igen értékes fejtegetőre talált irodalmunkban, akinek vizsgálódásait fogjuk követni e kérdés tárgyalásában.

„Bármely téren mutatott személyi lelki magasrendűségnek... az egyénfeletti (objektív), egyetemes altruista, allocentrikus stb.) sikokra való emelkedést tekinthetjük” (53: 45). Ennek a fejlettségi foknak az elérése bárki számára adott, mert ennek végső életés-lelki csírái minden emberben egyformán megvannak. Ilyen végső jegynek tekinthető I. a) nemeknek az egymáshoz való vonzódása. Az egész érzelmi és törekvési életnek ez a kényszere az egyént hozzákapcsolja a fajhoz. A szerelemben az egyéni érdekeknek *önlegyőzése* útján tulajdonképpen faji érdekek jutnak érvényre. b) *Az emberi szolidaritás* szintén olyan végső alapnak látszik, amely nélkül nem lehetne elképzelni semmiféle közösséget sem.

Ha mintegy kívülről közeledünk a személyiség felé, akkor az egyén, mint biológiai egyed és a fajnak kapcsolata révén ehhez a két arcú alakhoz jutunk el. Önmagunk kifejlesztését csak a mások érdekében történő önlegyőzés útján tudjuk elérni. Az önlegyőzés és szolidaritás, mint alap, benne gyökerezik minden normális emberben és csak abban az esetben érhet el az egyén relatív lelki egyensúlyt, ha ez a két feltétel megtalálja a maga kielégítését.

Teljesen szubjektív értékű alapjai is vannak a kibontakozásnak, amelyek nem kényszerítik az egyént — önlegyőzés útján — a másokba való teljes felolvadásra.

II. a) Minden egyénben benne van az a vágy, hogy önmagát teljesen kiélje. Ezt azonban csak úgy tudja elérni, ha az önmagán túlutaló törekvései is kielégülést nyernek. b) De nemcsak az önmagunk kiélése, hanem a többre, ne-

mesebbre, nagyobbyszerűre való törekvés is kiolthatatlanul benne él az emberben. Hogy mi ez a több, nagyobbyszerűbb, az többek között egyénenként az I. a) és b) tartalmi sajátosságai szerint is változik. Legértékesebb és egyben leggazdagabb az egyéniség végső kedélyalapja (III.). Ez tulajdonképpen nem más, mint érzelmi színezetű vágyódások a szép, jó, igaz, stb. felé. Végül az emberi magasrendűvé válás végső életes alapját alkotják azok a végső értékelések, amelyeket az ember valamiképpen önmagához kapcsolt (IV. a), valamint a velünk született hit önmagunkban, embereken, az életben stb (IV. b).

Ezekből a végső alapokból bontakozik ki, természetes fejlődés útján, a magasrendű személyiség. Ennek a kibontakozásnak azonban számtalan akadály van, már magában a testi-lelki adottságunkban is, amely akadályokhoz alkalmazkodni kell. Az alacsonyabbrendű alkalmazkodás abban áll, hogy a gátlásokkal szemben csak annyit kell elfojtani, amennyi az önérvényesítéshez feltétlenül szükséges. A magasabbrendű alkalmazkodásnál objektív a cél és így ennek a magasabb, személyfeletti értéknek az érdekében kell a megfelelő önelfojtásnak érvényesülni. Adottságaink nagyban segítik elő a helyes alkalmazkodás kifejlődését, mert összes biopszichés jegyeinknek megvan az a sajátossága, hogy tudnak új irányba kanalizálódni, sőt eredeti céljuktól elszakadva, más cél felé szerveződni. Az értelem pedig feltétlenül beláttatja az egyénnel azt, hogy sokkal nagyobb értéke van a pillanatnyi egyéni érdekek érvényesítésénél az egyénfeletti értékekhez való alkalmazkodásnak. Az értékek rendszere is elősegíti a helyes alkalmazkodás kifejlődését, mert hiszen azok egyénfeletti, objektív értékek.

A személyiség magasrendűvé válásának a természetes útjai a következők: 1. a primitív egoizmus legyőzése, amely egy állandó egyénfelettihez való felülemelkedésben nyilvánul meg. Az egoizmus legyőzése nem található meg csak egyedül az embernél, mert erre csak a végtelen érzékenységgű lélek képes. De az érzékenységnak ez a nagyszerű hatalma magában rejtje a belső megrendüléseknek a lehetőségeit is, amely akkor válik fenyegetővé, ha a fejlődésben elmaradás, vagy visszaesés áll be, mikor például az egoizmus legyőzése helyett megmarad az egyén a primitív öncélúság mellett. „Aki egyszer normális lelkű embernek született, arra büntetlenül meg nem tagadható kényszer, hogy emberi értékű lelki fejlődést vegyen; ha erre bármi oknál fogva nem képes, kényszerűen kell igénybe vennie a természetellenes alkalmazkodások alacsonyabbrendű és lényegében értelemellenes útjait, a primitíven szubjektív pszichopatiás reakciókat, a többé, vagy kevésbé teljes lelki megrendüléseket, a

szubjektíve legyenyhébb esetekben a természetellenes lelki közömbössé válást, lelki eldurvulásokat, vagy az ellentmondásokkal teljes pesszimizmust" (53:51).

2. A magasrendű személyiség kialakulásának további módjai: a személyiség általános differenciálódása és egyre nagyobb fokú elmélyülése;

3. általános szellemi kiszélesedés az értelmi, érzelmi, akarati, kedélyi téren;

4. az egyéni autonómia kialakítása, amely a személyiségnek az ön maga alá való rendelésében áll.

A magasrendű személyiség alapjainak és kibontakozás-útjainak e vázlatos ismertetése után a nevelés szempontjából elsőrangú kérdésnek látszik az, hogy erre a magasrendűségre, — ha annak lehetőségei mindenkiben adva vannak, — minden típusú egyén el is juthat-e? Ha visszagondolunk az előbbi fejezetben ismertetett típusokra, (elsősorban személyiségi típusokra), akkor azoknak a tisztán pszichés vonatkozásaiból előtűnik, hogy, mivel „fejlődésről” van szó, magasrendűvé csak az a típusú egyén válhat, akiben éppen a fejlődés lelki jegyei a jellegzetesek. Ha *Boda emocionális* típusára gondolunk, világosan látni fogjuk, hogy, mivel az emóció maga sem szerves fejlődés eredménye, követőleg az emocionális ember kevésbé lesz alkalmas a magasrendűség minden szerves lépcsőfokát végigjárni.

A hirtelen keletkezett emóció nem tud megerősödni és az indulat elmúlása után semmi ösztönző erő sem marad vissza. A *szenvedélyes* ember azonban, éppen értelmi vezetétségéből kifolyólag, sokkal alkalmasabb a kitartó, állandóan egy cél irányában való önfejlesztésre.

A *gyorslereagálós* típusú egyén, impulzusoknak hiányában, szintén nem tud végigmenni a fejlődés fokain. A lassú, vagy *nem kielégítően lereagáló* egyén azonban, a perszeverálásra való hajlamából kifolyólag tartós önlegyőzésre képes. A gyorslereagálós egyén spontaneitása, közvetlen életteljessége, a mások helyzetébe való azonnali beleélése, igen értékes tulajdonságok, különösen azok számára, akik nevelni akarnak. Tartós, egyirányú továbbfejlődésre azonban nem képesek. Igen jó emberek, önfeláldozók, de úgy, hogy önmagukról azért sohasem feledkeznek meg. Általában ezek a tapintatos emberek, mégis igazán mély értelemben sohasem lehetnek tapintatosak. Elméleti következtetésre, elmélyülésre, egy gondolat teljes végigvezetésére, tökéletes rendszerre sohasem képesek. Az igazán értékes, mély tulajdonságokat a lassúlereagáló egyénben találjuk. *Pfahler* is felismerte és *Kretschmer* pedig világosan kifejezte, hogy rendkívüli teljesítményre csak a schizotim típusú egyén alkalmas, tehát az, amelyben a magasrendűvé fejlődés lehető-

ségei a legelőnyösebb helyzetben vannak.

A személyi magasrendűség kifejlődésének problémája tehát némi betekintést nyújt az „elvárásoknak“ abba a rejtelmes világába, amelyre tisztán a serdülés korában megállapított személyiségi diagnózisból még csak következtetni is alig lehetne. Az egyes típusok kifejlődésének különböző lehetőségeinek ismerete megkönnyíti a nevelő munkásságát annyiban, hogy miután előre látja a növendéknek típusából következő alkalmazkodó képességét és csak a másik tényező: a gátlások, ismeretlenek, tudni fogja, melyik növendéknek mikor és hogyan kell a személyi kibontakozás útjain és egymásutánjain segítő kezet nyújtani. A gyorslereagálású növendékben a gátakat kell kifejleszteni, mert különben típusának adottságából kifolyólag hamis ítéletű, felszínes, problémátlan, üres ember lesz, aki, ha impulzusait gyorsan leereagálta, nem tud mit kezdeni saját magával. A lassúlereagálású típusnak is megvannak a maga árnyoldalai. Míg az előbbi típusnál, — ha megfelelő érzékenységűvé fejlődött, — csak egyféle megrendülést idézhet elő a külső, vagy belső rendellenesség, t. i. amikor teljes gátolatlanság uralkodik minden téren, addig a gyorslereagálású (de éppen így a szenvedélyes, schizotim, stb.) típus sokkal több veszélynek van kitéve. Komplexusok, hasadás, autizmus, stb. ennek a típusnak az abnormitásai. A lassúlereagálású növendéket értelmi úton kell a helyesebb kibontakozásra segíteni, t. i. a típusában rejlő veszélyeknek a feltárásával kell a helytelen gátakat alól felszabadítani.

Amíg a személyiségtípusok alapján a nevelő mintegy kivetíti növendékeit a jövő, a lehetőségek, a normális elvárások perspektívájába, addig a pedagógiai típusok inkább a jelen nevelési szituációinak egyéniesítését segítik elő ott, ahol a nagy tömeg miatt tulajdonképpen erről szó sem lehetne.

E fogalmaknak: nevelő, növendék, nevelési cél kölcsönös viszonya csak akkor nyeri el igazi gyakorlati hatását a pedagógiai eljárásban, ha alkalmazzuk rájuk a neveléslélektan normáit. Ideálisan praktikus megvalósulását akkor éri el ez a viszony, ha a nevelő „egy“ növendékre alkalmazza. De minden nevelési egység összefüggéstelen ténykedéssé esik szét, amint egy tanulói közösségben megvalósítjuk. Mert amint az egyént helyezzük előtérbe, ugyanakkor figyelmen kívül hagyjuk a közösséget, a tanulók átlagát. Mivel az osztályközösségben a nevelőnek erősen korlátoznia kell kívánságát és jogát az egyesek különös figyelembevételét illetőleg, azért minden nevelői, pedagógiai ténykedés, a növendékek tömegével szemben kompromisszum jellegű. A nevelői hivatáshoz szükséges bátorságot csak az tudja megőrizni, aki napi munkája legerősebb rugójává a nevelői hivatási ideál és

annak megvalósítása közötti folytonos, meg nem szüntethető feszültséget, ellentétet teszi. Ha csak az általános nevelési lélektan adatait, vívmányait kellene a pedagógiai aktusra alkalmazni, akkor az akarás és megvalósítási lehetőség közötti nagy zökkenő lényegesen kisímulna, áthidalhatóbbá válna. Hiszen a fejlődépszichológiájának éppen az a feladata, hogy minden egyedre általánosan érvényes fejlődési fokokat állapítson meg. Így az egyes növendék helyébe lép az általános növendék. Nem vonható kétségbe, hogy sok nevelő ezen a feszültségen könnyíteni akar, sőt bizonyos velejáró merev metodikai dogmatizmus által egészen megszüntetni is próbálja, szerzvéen magának bizonyos rutint és végérvényesen megtartja az általános növendék fikcióját, eszméjét. De az ifjúság iránti igazi nevelő szeretetből minduntalan fellángol az egyént, egyéniséget szolgálni akarás kötelességének érzete és vágya. Ha ez nem volna, akkor nem lenne a nevelésben a soha ki nem elégíthető vágy, a felelősség ereje és bátorsága.

Amíg azonban elhívatottságukat mélységesen átérző nevelők lesznek, megmarad a feszültség a közösség és az egyesek iránt tartozó kötelesség között is. A közösség és az egyesek közötti szakadékot összekapcsolhatjuk a típusokkal. Vagyis ahol a nevelőnek pedagógiai lelkiismerete megtiltja az átugrást, lépést a közöstől, tömegtől az egyeshez, a növendékhez, még mindig áttérhet a közbeeső tipikus formákra. Ezzel enyhítheti a feszültséget, közelebb hozza egymáshoz a tömeget és az egyént és fokozhatja minden alkalmazható elvének pedagógiai hatását. A pedagógiai aktus kompromisszum jellege, ha egy osztályközösség keretén belül alkalmazzuk, az egyéni individuum és tipikus individuum legmesszebbmenő azonosítását kívánja. Mivel minden szempontból fejleszthető a típustan, azért vizsgáljuk meg, mely nézőpontnak, vizsgálati módnak van a legmesszebbmenő jelentősége e fogalmakkal való viszonylatban: *nevelő-tipikus* növendékcsoport, *továbbképzési* cél, mert önmagában véve egyik sem jelentéktelen.

A vizsgálati szempontok három csoportra oszthatók. Vagy a *tanulók közösségénél megnyilatkozó*, tartalmilag meghatározott fejlődési irányt keresünk. Így például, mikor iskola-típus rendezése céljából összefoglaljuk *munkakörökbe*, vagy csoportosítjuk a tanulókat érdeklődési körök szerint. — Az előző fejezetben ismertetett pedagógiai típusok különösen alkalmasak arra, hogy a nevelőnek tájékoztatást nyújtsanak arravonatkozólag, hogy milven típusú egyén alkalmas például arra, hogy csoportmunkák alkalmával kiket válogasson össze. Ki alkalmas vezetésre, ki a kezdeményező, alkotó egyéniség és kiket kell melléjük sorolni, mint utánzó, iniciatívával nem rendelkező, de a mintát követni tudó egyénisége-

ket. Továbbá tudni fogja azt is, hogy mely típusú egyének gátolják az önálló munka haladását és az egyes típuselméletekből ennek magyarázatát is tudja adni. Ezeknek eszmények nyújtásával, érdeklődés felkeltésével, vagy annak helyes irányításával fokozni tudja azt a teljesítőképességet, amelynek kisebbbértékűsége éppen típusukból magyarázható.

Másodszor csoportosíthatjuk aszerint is, hogy adott időpontig mivé fejlődtek az egyes individuumok. A típusok itt, mint az egyes fejlődési szakaszoknak egy-egy mintaképe szerepelhet, amelytől való eltérés előresietést, vagy visszamaradást jelent. A helyes környezethatásra kell ebben az esetben törekedni, mert ezáltal az esetleg helytelen irányba történő fejlődést a megfelelő mederbe lehet terelni.

Bármennyire is megvilágítja e két csoportosítás az eredményt, mégis rámutatásszerűen magukban foglalják ezek a harmadik tipológiai nézőpontot. Ugyanis mindig két alany határozza meg a környezethatás formáját és eredményét. Egyrészt az ifjú, aki az adott pillanatban a legtágabb értelemben vett tapasztalataival, minden új benyomásra változik, nő, fejlődik. Olyan alany ez, amely sohasem azonos azal, ami csak egy perccel előbb is volt. Ugyanekkor ott van ezekben a pillanatról-pillanatra, élményről-élményre, tapasztalatról-tapasztalatra, örökké vándorló alanyokban az „én“, amely a születéstől a sírig szigorú szabályoknak, törvényeknek engedelmeskedik s mely nem más, mint az öröklött és másodlagosan szerzett lelki hajlamoknak a szövevénye.

A tipológia szerepe a nevelésben tehát kétirányú: a magasrendű személyiség kibontakozásának a lehetőségeit és útjait leplezi le a nevelő előtt, másrészt az alkalmi nevelés számára ad gyakorlati útmutatásokat. Minden nevelő, aki típusba sorolta növendékeit, törekedni is fog arra, hogy az egyes növendékekben megnyilatkozó típusötveteknek megfelelő lehető legmagasabbrendű kibontakozásában segítséget nyújtson. Tiszta típusú egyén nincs és éppen ez a vigasztaló; mert mindegyik tiszta típus olyan jellegzetességeket is magában foglal, amelyeknek kibontakozását az eszményi ember számára egyetlen nevelő sem tarthatja előnyösnek. Az igazán nagy egyéniségek rendszerint a különböző típusok előnyös oldalainak a magasrendűvé fejlesztésében voltak igazán nagyok. A pedagógiai típusoknak a szerepe pedig különösen az új iskolatípusoknak, a munkáltató, cselekvő, alkotó iskoláknak, főként a szociális érzés fejlesztésében nyújtja a tudományos megalapozottságú, helyesebb nevelés-
lélektani elveket.

Irodalom.

1. *Allers*: Temperament und Charakter, 1935.
2. *Allers*: Katholische Beiträge zur Pädagogischen Psychologie. 1936.
3. *Ballai K.*: A gyermektanulmányozás módszerei. 1913.
4. *Baranyai E.*: A neveléslélektani kutatás magyar feladatai. Szeged, 1931.
5. *Bárány I.*: A gyermek lényegismeretének fejlődése. Szeged, 1937.
6. *Békési G.*: A gyermek erkölcsi fejlődése és az erkölcsiség kísérleti vizsgálata. Szeged, 1937.
7. *Binet A.*: Az iskolás gyermek lélektana.
8. *Boda I.*: Az érzelmi élet alapjai és kibontakozása. Athenaeum, 1926.
9. *Boda I.*: Temperamentum, karakter, értelmiség, személyiség. M. P. Sz. 1930.
10. *Boda I.*: A személyiség végső biopszichés jegyei. M. P. Sz. 1934.
11. *Boda I.*: A nevelő célkitűzés problémájához. Berlin, 1926.
12. *Boda I.*: Bevezető a lélektanba. Budapest, 1934.
13. *Boda I.*: Typus und Charakter Bericht über den XV. Kongress der Deutschen Gesellschaft für Psychologie in Jena, 1936.
14. *Eusemann A.*: Pädagogische Psychologie. Leipzig, 1932.
15. *Claparède E.*: Gyermekpszichológia és kísérleti pedagógia. Budapest.
16. *Croner E.*: Die Psyche der weiblichen Jugend. Langensalza, 1925. 4.
17. *Gyulai*: Theophrastus jellemrajzai.
18. *Hellmuth B. u. Lipmann O.*: Gang und Charakter.
19. *Helwig P.*: Charakterologie. Leipzig u. Berlin, 1936.
20. *Jung*: Psychologische Typen, 1925.
21. *Jaensch*: Auseinandersetzungen in Sachen d. Eidetik u. Typenlehre, 1931.
22. *Jaensch*: Die Eidetik und die typologische Forschungsmethode. Leipzig. 1927.
23. *Jaensch*: Studien zur Typologische menschlicher Typen. Leipzig, 1930.
24. *Klemm O.*: Gefühl u. Wille. Jena, 1937.
25. *Kretschmer*: Körperbau u. Charakter.
26. *Kretschmer*: Untersuchungen zum Konstitutions problem u. zur lehre von den Temperamentum. Berlin, 1931.
27. *Lessing*: Principien der Charakterologie, 1930.
28. *Münch W.*: Schulertypen. Zeitschrift für päd. Psych. Berlin, 1911.
29. *Noszlopi L.*: Jellemlátás és jellemigézés. Budapest, 1935.
30. *Petres W.*: Zur Psychologischen Typik des Abnormen Kindes.
31. *Peters W.*: Sprangers Lebensformen u. die Psychologie des konkreten Menschen. Jena, 1929.
32. *Petersen P.*: Grundfragen einer pädagogischen Charakterologie. Erfurt, 1928.

34. *Pfahler*: System der Typenlehren. 1929.
  35. *Ranschburg P.*: Az emberi elme. Budapest, 1933.
  26. *Rohracher H.*: Kleine Einführung in die Charakterkunde. Leipzig, 1936.
  37. *Ruttmann W.*: Die Methoden der pädagogischen Psychologie. Halle a. S. 1930.
  38. *Sáray J.*: A gyermekrajzok lélektani vizsgálata.
  39. *Schneider*: Bildungskräfte Katolicismus seit dem Weltkrieg. 1935.
  40. *Schütz A.*: Charakterologia és Aristotelesi metafizika. 1927.
  41. *Sesemann H.*: Eine bildungs — charakterologische Untersuchung. Weimar, 1928.
  42. *Somogyi J.*: Tehetség és Eugenika. Budapest, 1934.
  43. *Spranger E.*: Lebensformen. 4. Aufl. 1924.
  44. *Stern W.*: Differencielle Psychologie. Leipzig, 1921. 3. Aufl.
  45. *Tumlirz*: Reifejahre. Leipzig, 1927.
  46. *Ullitz*: Jahrbuch d. Charakterologie. 1910.
  47. *Várkonyi H.*: A lélektan mai állása. Athenaeum. 1928.
  48. *Várkonyi H.*: A fejlődés lélektani rendszerekről. M. P. Sz. 1934.
  49. *Várkonyi H.*: Nevelés és gyakorlati lélektan. A Csel. Isk. 1934/35. és 1936/37. évf.
  50. *Várkonyi H.*: Tanulmányok a neveléstudomány köréből. 1936.
  51. *Venzmer G.*: Körpergestalt u. Seelenanlage. Stuttgart.
  52. *Magyar Pedagógiai Lexikon*. I—II. k.
  53. *Boda I.*: A személyi magasrendűség kibontakozása. Szellem és Élet II. évf. 1937. 2. sz.
-

Curriculum Vitae.

1902. április 29-én születtem Csáktornyan. Az elemi és polgári iskolai tanulmányaimat ugyanebben a községben végeztem. 1921-ben az Angol-kisasszonyok veszprémi intézetében népiskolai tanítói oklevelet szereztem. 1924-ben beíratkoztam az Angol-kisasszonyok budapesti Polgári Iskolai Tanárképző Főiskola: kémia-, földrajz-, természetrajz-szakcsoportjára rendes hallgatónak. 1927. június havában polgári iskolai tanári oklevelet nyertem. 1929. évben Ausztriában tartózkodtam, ahonnan visszatérve, a veszprémi Angol-kisasszonyok tanítónőképzőjének rendes tanára lettem. 1935. szeptemberétől kezdve pedagógiai-filozófiai tanulmányaimat a szegedi M. Kir. Ferencz József-Tudományegyetemen, mint Apponyi-kollégiumi hallgató folytattam, ahol 1937. május havában tanítóképző intézeti tanári oklevelet nyertem. Jelenleg az Angol-kisasszonyok veszprémi tanítónőképző intézetében, mint tanár és igazgató működöm.

Értekezésem anyagát a szegedi egyetem pedagógiai-lélektani intézetében gyűjtöttem össze és dolgoztam fel dr. Várkonyi Hildebrand egy. ny. r. tanár Úr vezetése és támogatása mellett, akinek e helyen is őszinte, hálás köszönetemet fejezem ki.

Hálával tartozom még dr. Sáray Julianna tanítónőképző intézeti tanárnőnek szíves fáradságáért és a korrektúra nehéz munkájának vállalásáért.

Tartalom.

I. FEJEZET.

<i>Alapfogalmak</i>	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3
a) Személyiség	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3
b) Karakterológia	—	—	—	—	—	—	—	—	—	7
c) Típus, tipológia	—	—	—	—	—	—	—	—	—	10

II. FEJEZET.

<i>Tipusrendszerek</i>	—	—	—	—	—	—	—	—	—	13
Kretschmer	—	—	—	—	—	—	—	—	—	13
Boda	—	—	—	—	—	—	—	—	—	21
Jung	—	—	—	—	—	—	—	—	—	27
Jaensch	—	—	—	—	—	—	—	—	—	27
Pfahler	—	—	—	—	—	—	—	—	—	31
Klages	—	—	—	—	—	—	—	—	—	34
Spranger	—	—	—	—	—	—	—	—	—	37
Chareot	—	—	—	—	—	—	—	—	—	41
Binet	—	—	—	—	—	—	—	—	—	42
Sesemann	—	—	—	—	—	—	—	—	—	44
Croner	—	—	—	—	—	—	—	—	—	48
Lazar	—	—	—	—	—	—	—	—	—	50

III. FEJEZET.

<i>A tipológia szerepe a nevelésben</i>	—	—	—	—	—	—	—	—	—	53
Irodalom	—	—	—	—	—	—	—	—	—	61
Curriculum vitae	—	—	—	—	—	—	—	—	—	63

